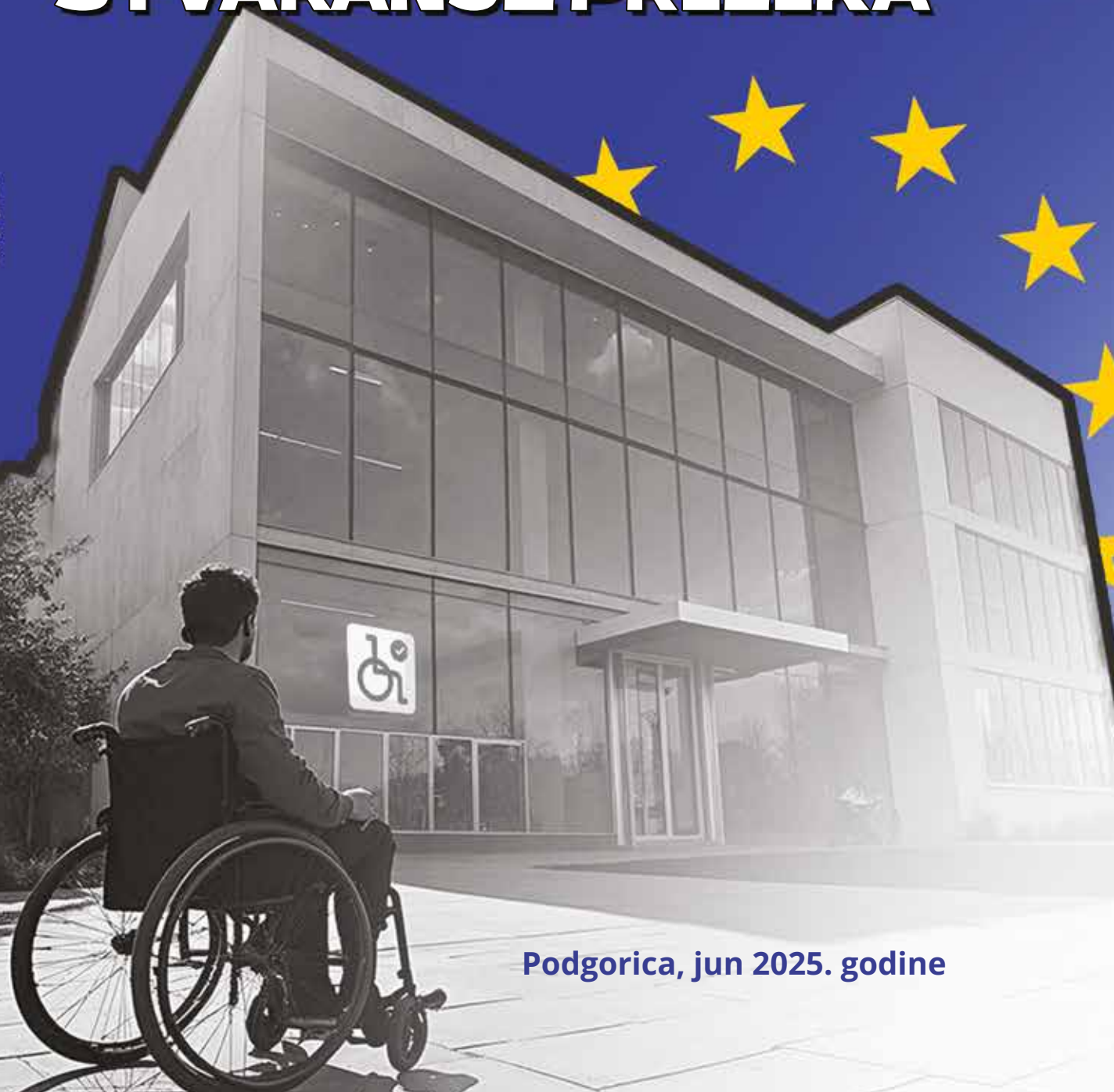

ANALIZA STANJA

Inkluzivni dizajn: UKLANJANJE PREPREKA, STVARANJE PRILIKA

Podgorica, jun 2025. godine

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, putem javnog konkursa konkurs "Jednak pristup, jednake mogućnosti", koji se realizuje u prioritetnoj oblasti zaštite lica sa invaliditetom zajednica u 2024. godini.

Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost Mreže za evropske politike MASTER i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stavove donatora.

Autorka: Ana Andrijašević

Urednica: Andrea Popović

Dizajn: Ana Samardžić

SADRŽAJ

1. KRATAK OPIS PROJEKTA	4.
2. UVOD	5.
3. NACIONALNI ZAKONODAVNI OKVIR	7.
4. PREPORUKE ZA UNPREĐENJE ZAKONODAVNOG OKVIRA U OBLASTI PRISTUPAČNOSTI JAVNIH OBJEKATA OSOBAMA SA INVALIDITETOM	13.
5. PRISTUPAČNOST JAVNIH OBJEKATA OSI U CRNOJ GORI (REZULTATI ISTRAŽIVANJA)	16.
6. REZULTATI SPROVEDENOG ISTRAŽIVANJA	18.
7. ZAKONODAVNI OKVIR EVROPSKE UNIJE	21.
8. UNIVERZALNI DIZAJN	28.
9. PRISTUPAČNOST JAVNIH OBJEKATA OSI U GRADOVIMA EVROPSKE UNIJE	30.
9.1. SAN CRISTÓBAL DE LA LAGUNA – ŠPANIJA	31.
9.2. ŁÓDŹ – POLJSKA	32.
9.3. SAINT-QUENTIN – FRANCUSKA	33.
9.4. TÜBINGEN - NJEMAČKA	34.
9.5. OKRUG JUŽNI DABLIN – IRSKA	36.
9.6. SKELLEFTEÅ – ŠVEDSKA	37.
10. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	39.

1. KRATAK OPIS PROJEKTA

Pristupačnost javnih objekata za osobe sa invaliditetom predstavlja ključni faktor u ostvarivanju njihovih osnovnih prava i punog učešća u društvu. Međutim, i pored napretka u zakonskoj regulativi i sve veće globalne svijesti o inkluzivnosti, mnoge zajednice, uključujući i Crnu Goru, i dalje se suočavaju sa značajnim izazovima u ostvarivanju adekvatne pristupačnosti.

U Crnoj Gori se osobe sa invaliditetom suočavaju sa brojnim preprekama koje im otežavaju svakodnevno funkcionisanje. Ove prepreke mogu biti fizičke, kao što su neprilagođeni ulazi ili nedostatak lifтова u zgradama, ali i društvene, poput nedostatka svijesti i edukacije o potrebama i pravima osoba s invaliditetom, što ograničava slobodu kretanja i nezavisnost osoba sa invaliditetom, i često dovodi do njihovog socijalnog isključivanja i diskriminacije.

Iako je usvajanjem krovnog dokumenta u ovoj oblasti – Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, te donošenjem Strategije za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022-2027, načinjen značajan iskorak u našem društvu, evidentno je da još uvijek nije sprovedena potpuna društvena inkluzija osoba sa invaliditetom, naročito u odnosu na pristupačnost objektima u javnoj upotrebi, što i dalje predstavlja jedan vid diskriminacije, protiv kojeg se svi državni akteri, kao i nevladin sektor mora boriti.

Projekat Mreže za evropske politike – Master **"Inkluzivni dizajn: Uklanjanje prepreka, stvaranje prilika"** ima za cilj poboljšanje primjene propisa u oblasti pristupačnosti javnih objekata. Kroz edukaciju i informisanje, projekat će nadležnim institucijama približiti važeće zakonske odredbe. Takođe, ukazaće na posljedice nepoštovanja propisa koji se odnose na pristupačnost javnih objekata osobama sa invaliditetom.

Analiza koja je pred čitaocima usmjerena je na predstavljanje dobrih zakonodavnih rješenja i praksi zemalja članica Evropske unije, pri čemu su izdvojene one države koje se ističu visokim stepenom pristupačnosti svojih gradova. Takođe, posebna pažnja posvećena je Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, uz naglasak na njen značaj u podizanju svijesti i znanja o uvažavanju prava osoba sa invaliditetom.

Konačno, kroz sve ove aspekte, projekat ima za cilj da osigura slobodu kretanja i izbor mjesta boravka za osobe sa invaliditetom, bez ograničenja, uz puno poštovanje njihovog dostojanstva i prava garantovanih domaćim i međunarodnim aktima.

Vaš MASTER tim.

2. UVOD

Pristupačnost javnih objekata za osobe sa invaliditetom (u daljem tekstu: **OSI**) jedno je od ključnih pitanja u izgradnji inkluzivnog društva. Iako su međunarodni i domaći pravni okviri prepoznali značaj ove teme, realnost s kojom se OSI suočavaju u Crnoj Gori i dalje pokazuje brojne prepreke. Fizičke barijere u urbanom prostoru, nepristupačne institucije i nedostatak dosljedne primjene propisa otežavaju svakodnevni život i ograničavaju osnovna prava i slobode OSI.

Uprkos postojanju zakonskih rješenja koja predviđaju obavezu prilagođavanja javnih objekata, praksa pokazuje da njihova primjena nije na zadovoljavajućem nivou. Nadzor nad sprovođenjem ovih propisa često je nedovoljno efikasan, a sankcije za nepoštovanje rijetko se primjenjuju. Kao rezultat toga, mnoge institucije, uslužni objekti i prostori od javnog značaja i dalje ostaju nepristupačni, čime se OSI svakodnevno suočavaju sa ograničenim mogućnostima za obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu i društvenu participaciju.

Ratifikacijom Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: **Konvencija UN-a**) 2009. godine, Crna Gora je preuzela obavezu poštovanja jednakosti pred zakonom i zaštite od diskriminacije za sve osobe, bez obzira na invaliditet, kako je definisano u članu 5 ove Konvencije. Ona takođe jasno zabranjuje bilo kakvu diskriminaciju na temelju invaliditeta i osigurava jednak pravni tretman za osobe s invaliditetom. Uvodni djelovi Konvencije naglašavaju da je svaka forma diskriminacije prema osobama s invaliditetom kršenje osnovnog dostojanstva ljudskog bića. Ovi pravni okviri predstavljaju osnovne principe na kojima se temelji projekat, osiguravajući da se prava OSI u potpunosti poštuju i štite.

Podaci MONSTAT-a¹, pokazuju da od ukupnog broja stanovnika Crne Gore, 11% njih se suočava sa preprekama prilikom obavljanja svakodnevni aktivnosti, a koje prepreke su uzrokovane dugotrajnom bolešću, invaliditetom i strarošću. Podaci pokazuju i da 5% građana ima otežano kretanje, 2% probleme sa vidom, dok 1% stanovništva ima problema sa sluhom.

U **Strategiji za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022-2027**² predstavljeno je istraživanje sprovedeno od strane NVO CGO-a³ koje pokazuje da skoro polovina građana smatra da javne površine, uključujući i pristupačnost saobraćajnim površinama, nisu uopšte ili uglavnom nisu dostupne licima s invaliditetom.

Takođe, u prethodnom periodu zabilježen porast pritužbi pred **institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda**⁴, u odnosu na prethodni period, te da je fokus pritužbi zbog diskriminacije i

¹ Uprava za statistiku, MONSTAT, dostupno na: <https://www.monstat.org/cg/>

² Vlada Crne Gore, Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2022-2027, dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/e9659c4e-e7f6-41f2-ab98-0fd115b80601>

³ NVO Centar za građansko obrazovanje, "Za jednakost OSI-Stavovi prema osobama sa invaliditetom", dostupno na: http://media.cgo-cce.org/2020/03/CGO_Odnos-prema-osobama-s-invaliditetom-FF.pdf

⁴ Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Izvještaj o radu za 2022. godinu, dostupno na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1681285008_finalizovjestaj_12042023.pdf

dalje dominantno zastupljen u oblasti nepristupačnosti fizičke sredine OSI. Zaključak Zaštitnika je da olakšanje pristupa izgrađenom fizičkom okruženju predstavlja prerogativ za kvalitet života i postizanje punog učešća i ravnopravnosti lica s invaliditetom.

Iako su zakonski rokovi za prilagođavanje postojećih objekata istekli prije više od decenije, mnogi javni objekti u Crnoj Gori i dalje nisu pristupačni OSI. Na primjer, glavni ulaz u Klinički centar Crne Gore nema obezbijeđen pristup za osobe u kolicima, dok Biblioteka "Radosav Ljumović" uopšte nema prilagođen ulaz. Čak i kada su određeni objekti djelimično prilagođeni, poput Crnogorskog narodnog pozorišta koje ima pristup samo do glavne sale, to nije dovoljno za potpuni pristup svim sadržajima.⁵

Nasuprot tome, pojedine zemlje članice Evropske unije ostvarile su značajan napredak u ovoj oblasti, zahvaljujući dosljednoj primjeni zakonodavstva, kvalitetnim politikama prilagođavanja urbanog prostora i jačanju svijesti o pravima OSI. Njihova iskustva i praksa predstavljaju vrijedan okvir za unapređenje pristupačnosti u Crnoj Gori.

Evropska unija je 2021. godine usvojila **Strategiju o pravima osoba sa invaliditetom za period 2021–2030.**⁶, koja se nadovezuje na prethodnu strategiju iz 2010–2020. Ova nova strategija ima za cilj unapređenje života OSI kroz različite inicijative, uključujući poboljšanje pristupačnosti javnih prostora i usluga. Jedan od ključnih elemenata strategije je usklađivanje nacionalnih zakonodavstava sa Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i promovisanje univerzalnog dizajna. Nova strategija se fokusira na nekoliko ključnih oblasti, uključujući pristupačnost, participaciju, jednakost, socijalnu zaštitu i zdravlje, obrazovanje i obuku, kao i promovisanje prava OSI širom svijeta. Takođe, strategija se bavi pitanjem višestruke diskriminacije, posebno u slučaju žena, dece, starijih osoba, izbjeglica sa invaliditetom i osoba sa socio-ekonomskim poteškoćama, promovišući intersekcionalni pristup u skladu sa Programom održivog razvoja do 2030. Ujedinjenih nacija i ciljevima održivog razvoja.

Ova strategija predstavlja ambiciozan plan za narednu deceniju, sa ciljem da se obezbijedi puno učešće OSI u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima u EU i izvan nje. Osobe sa invaliditetom imaju pravo da učestvuju u svim sferama života, baš kao i svi drugi. Iako je tokom poslednjih decenija ostvaren napredak u pristupu zdravstvenoj njezi, obrazovanju, zapošljavanju, rekreativnim aktivnostima i učešću u političkom životu, brojne prepreke su i dalje prisutne, kao što je neometani pristup fizičkom okruženju.

Ova analiza ima za cilj da pruži uporedni pregled crnogorskih propisa i prakse sa regulativom i praksama EU, pri čemu će poseban akcenat biti stavljen na zemlje koje su visoko rangirane u oblasti pristupačnosti.

⁵ Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore, Javne površine i objekti u Podgorici i dalje većinom nedostupni osobama sa invaliditetom: Pristupačnost potpuna ili je nema, Milena Radonjić, dostupno na: <https://www.cin-cg.me/javne-povrsine-i-objekti-u-podgorici-i-dalje-vecinom-nedostupni-osobama-sa-invaliditetom-pristupacnost-potpuna-ili-je-nema/>

⁶ Evropska unija, KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU, VIJEĆU, EUROPSKOM GOSPODARSKOM I SOCIJALNOM ODBORU I ODBORU REGIJA Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021.–2030., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A52021DC0101>

Takođe, analiza će sadržavati osvrt na sprovedeno istraživanje, koje pruža realnu sliku stanja na terenu i identifikuje ključne izazove sa kojima se OSI suočavaju u svakodnevnom životu kada je u pitanju pristupačnost javnim objektima.

U konačnom, na osnovu dobijenih rezultata, biće predložene i preporuke koje mogu poslužiti kao smjernice za poboljšanje pristupačnosti i osiguranje jednakih mogućnosti za sve građane Crne Gore.

3. NACIONALNI ZAKONODAVNI OKVIR

Ustav Crne Gore⁷ članom 8 zabranjuje svaku neposrednu i posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, dok članom 17 stav 2 garantuje svima jednakost pred zakonom, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. Takođe, članom 28 jemči se dostojanstvo i sigurnost čovjeka, te članom 68 izričito garantuje posebna zaštita lica sa invaliditetom. Imajući u vidu navedeno, svi zakoni i drugi pravni akti moraju biti u saglasnosti sa navedenim ustavnim određenima, i isti ne podliježu drugačijem tumačenju od značenja koje im je Ustavom dato.

Zabrana diskriminacije dodatno je osnažena donošenjem **Zakona o zabrani diskriminacije**⁸ kojim je propisana *zabrana svakog vida diskriminacije, po bilo kom osnovu*, uključujući i diskriminaciju na osnovu zdravstvenog stanja i invaliditeta. Ovaj zakon ima za cilj sprečavanje i suzbijanje svih oblika diskriminacije, uključujući i diskriminaciju manjinskih grupa. On propisuje mjere za zaštitu žrtava diskriminacije i sankcije za počinioce.

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom⁹ koji sadrži jasne definicije lica s invaliditetom, zabrane diskriminacije lica s invaliditetom, kao i oblika diskriminacije sa kojima se ta lica suočavaju. Članom 11 Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom dato je određenje diskriminacije u pristupu objektima i površinama u javnoj upotrebi. Navedenim članom propisano je:

“Neobezbjeđivanje uslova za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad u objektima u javnoj upotrebi i u prostorima i površinama javne namjene licu ili grupi lica sa invaliditetom u skladu sa propisima kojima se propisuje uređenje prostora i izgradnja objekata, smatra se diskriminacijom po osnovu invaliditeta.

Pristup objektu se obezbjeđuje na glavnom ulazu, ukoliko je to tehnički izvodljivo.

Diskriminacijom po osnovu invaliditeta smatra se i:

1) zauzimanje i korišćenje parking mjesta namijenjenih za parkiranje vozila obilježenih znakom pristupačnosti (za lica sa invaliditetom), u smislu zakona kojim se uređuje bezbjednost saobraćaja na putevima, od strane vozača čije vozilo nije obilježeno tim znakom; i

⁷ Ustav Crne Gore, "Službeni list CG", br. 1/2007 od 25.10.2007. godine

⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni list CG", br. 46/2010, 40/2011 - drugi zakon 18/2014 i 42/2017.

⁹ Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, "Službeni list CG", br. 35/2015 od 7.7.2015. godine i 44/2015

2) zauzimanje, korišćenje, upotreba i uništavanje mobilijara ili pristupačnih toaleta namijenjenih za lica sa invaliditetom u javnim objektima i na prostorima i površinama javne namjene od strane lica koje nema invaliditet."¹⁰

Ove odredbe imaju za cilj zaštitu resursa posebno dizajniranih za osobe sa invaliditetom i osiguravanje njihove dostupnosti onima kojima su namijenjeni.

Usvajanje ovakvih zakonskih odredbi u Crnoj Gori predstavlja korak ka usklađivanju nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim standardima, posebno sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, koju je Crna Gora ratifikovala 2009. godine. Konvencija obavezuje države potpisnice da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi osigurale pristupačnost fizičkog okruženja, prevoza, informacija i komunikacija, uključujući informaciono-komunikacione tehnologije, kao i drugih objekata i usluga otvorenih ili pruženih javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.

U praksi, implementacija člana 11 suočava se sa izazovima. Iako zakonodavni okvir postoji, često dolazi do kašnjenja ili neadekvatne primjene propisa na terenu. Mnogi javni objekti i dalje nisu prilagođeni potrebama osoba sa invaliditetom, što ukazuje na potrebu za intenzivnijim nadzorom i sprovođenjem zakonskih odredbi. Organizacije civilnog društva i institucije za zaštitu ljudskih prava kontinuirano ukazuju na ove probleme i apeluju na nadležne organe da preduzmu efikasnije mjere kako bi se osigurala potpuna pristupačnost i eliminisala diskriminacija u pristupu javnim objektima.

Dakle, 11 Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom predstavlja ključnu odredbu za osiguranje pristupačnosti i jednakosti za osobe sa invaliditetom u Crnoj Gori. Njegova efikasna primjena zahtijeva dosljednu implementaciju, nadzor i podizanje svijesti o pravima osoba sa invaliditetom kako bi se postigli ciljevi inkluzivnog društva.

Međutim, pristupačnost podrazumijeva ne samo pristup fizičkom okruženju, već i elektronske usluge i službe, natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivom formatu, zatim druge oblike asistencije i posrednika, uključujući vodiče, čitače i prevodioce na gestovni jezik kako bi olakšali pristup informacijama i objektima otvorenim za javnost.

U pogledu elektronskih usluga, zakonodavstvo Crne Gore također predviđa određene mjere kako bi se obezbijedila pristupačnost za osobe sa invaliditetom. **Zakon o elektronskim komunikacijama**¹¹ omogućava OSI jednak pristup i izbor elektronskih komunikacionih usluga, te je članom 140 propisano:

"Operatori javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga moraju krajnjim korisnicima sa invaliditetom obezbijediti pristup elektronskim komunikacionim uslugama, kao i osnovnim informacijama o uslovima ugovora iz člana 130 ovog zakona, koje su jednake uslugama dostupnim većini krajnjih korisnika, uključujući pripadajuće podatke koji se pružaju krajnjim korisnicima na osnovu člana 130 stav 2 ovog zakona.

¹⁰ Član 11 Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom

¹¹ Zakon o elektronskim komunikacijama, "Službeni list CG", br. 100/2024 od 16.10.2024. godine, a stupio je na snagu 24.10.2024.

Operatori javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga moraju u okviru objektivnih tehničkih mogućnosti:

- 1) obezbijediti krajnjim korisnicima sa invaliditetom pristup svim pozivnim brojevima hitnih službi, kao i dostupnost odgovarajuće terminalne opreme;
- 2) redovno obavještavati krajnje korisnike sa invaliditetom o svim pojedinostima usluga koje su namijenjene toj grupi krajnjih korisnika."¹²

U cilju olakšanja pristupa komunikacijama, Crna Gora je implementirala određene mjere koje uključuju obezbjeđivanje usluga prevodioca na znakovni jezik i podrške kroz asistente za lica sa invaliditetom. Iako je usluga tumačenja i prevođenja na znakovni jezik prepoznata kao usluga za život u zajednici, **njena detaljna regulacija i implementacija još uvijek nisu dovoljno razrađeni**. Osobe sa oštećenjem sluha i govora imaju pravo na ravnopravnost, nediskriminaciju i dostupnost informacijama u prilagodljivim formatima, što uključuje i usluge prevodioca na znakovni jezik. Međutim, praksa pokazuje da postoje značajni izazovi u obezbjeđivanju kvalifikovanih prevodilaca i podrške na događajima.¹³

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom¹⁴ predviđa obezbjeđivanje potrebnih uslova za rad, poput **prilagođavanja radnog mjesta i radnog okruženja za lica sa invaliditetom** i upotrebe tehnologije asistencije. Članom 15 ovog Zakona, propisani su **opšti i posebni uslovi zapošljavanja**.

"Lice sa invaliditetom zapošljava se pod opštim ili posebnim uslovima, u skladu sa zakonom.

Zapošljavanje lica sa invaliditetom pod opštim uslovima smatra se zapošljavanje kod poslodavca bez prilagođavanja poslova, odnosno radnog mjesta.

Zapošljavanje lica sa invaliditetom pod posebnim uslovima smatra se zapošljavanje kod poslodavca uz prilagođavanje poslova, odnosno radnog mjesta i zapošljavanje u posebnim organizacijama za zapošljavanje.

Pod prilagođavanjem poslova podrazumijeva se prilagođavanje radnog procesa i radnih zadataka, a pod prilagođavanjem radnog mjesta podrazumijeva se tehničko-tehnološko opremanje radnog mjesta, sredstava za rad, prostora i opreme, u skladu sa mogućnostima i potrebama lica sa invaliditetom.

*Lice sa invaliditetom se zapošljava u posebnoj organizaciji za zapošljavanje, ako se ne može zaposliti kod poslodavca pod opštim uslovima, odnosno uz prilagođavanje poslova ili radnog mjesta."*¹⁵

¹² Član 140 stav 1 i 2 Zakon o elektronskim komunikacijama

¹³ Savez Slijepih Crne Gore, Usluga tumačenje i prevođenje na znakovni jezik, dostupno na: <https://ss-cg.org/?p=4082>

¹⁴ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, "Službeni list CG", br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016

¹⁵ Član 15 Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom

Takođe, Zakon predviđa i subvencije za poslodavace koji zaposle lica sa invaliditetom. Shodno tome, poslodavac ima pravo na subvencije, koje se odnose na:

"- bespovratna sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada za zapošljavanje lica sa invaliditetom;

- kreditna sredstva pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnog za zapošljavanje lica sa invaliditetom;

- učešće u finansiranju ličnih troškova asistenta (pomagača u radu) lica sa invaliditetom;

- subvencije zarade lica sa invaliditetom koje zaposli."¹⁶

Ovaj zakon omogućava da osobe sa invaliditetom imaju pristup tržištu rada na ravnopravnoj osnovi, uz podršku koja im omogućava da obavljaju poslove u jednakim uslovima kao i ostali zaposleni.

Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata¹⁷ je propisano da izgradnja objekata u javnoj upotrebi vrši se na način kojim se licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom obezbjeđuje nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad. Ciljevi planiranja i izgradnje određeni su članom 2 ovog Zakona, te su među iste uvršteni i stvaranje uslova za pristup, kretanje i boravak lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom.

Kada su u pitanju uslovi za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti u odnosu na objekte u javnoj upotrebi, Zakonom je propisano:

"Izgradnja objekata u javnoj upotrebi vrši se na način kojim se licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom obezbjeđuje nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad.

Objektima u javnoj upotrebi iz stava 1 ovog člana smatraju se objekti namijenjeni za javno korišćenje (objekti državnih organa i lokalne samouprave, zdravstva, obrazovanja, kulture, otvoreni i zatvoreni sportski i rekreativni objekti, saobraćajni terminali, pošte).

Izgradnja stambenih, stambeno-poslovnih objekata i poslovnih objekata vrši se na način kojim se licima iz stava 1 ovog člana obezbjeđuje nesmetan pristup i kretanje u zajedničkim prostorijama.

Stambeni i stambeno-poslovni objekti sa deset i više stanova moraju se izgrađivati na način kojim se obezbjeđuje jednostavno prilagođavanje objekta, najmanje jedne stambene jedinice na svakih deset stanova za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom.

Pristup, kretanje i boravak lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom dužan je da obezbijedi vlasnik objekta u javnoj upotrebi.

Bliže uslove i način prilagođavanja objekata iz st. 1, 3 i 4 ovog člana propisuje Ministarstvo."¹⁸

¹⁶ Član 36 Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom

¹⁷ Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, "Službeni list CG", br. 64/2017, 44/2018, 63/2018, 11/2019 - ispravka, 82/2020, 86/2022 i 4/2023. Vidi: Odluku US CG - 66/2022

¹⁸ Član 71 Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata

Ovi uslovi su detaljno definisani **“Pravilnikom o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom”**.¹⁹ Pravilnikom se određuje način način obezbjeđivanja nesmetanog pristupa, kretanja, boravka i rada licima smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom i jednostavno prilagođavanje objektima koji su u javnoj upotrebi, te će se tokom realizacije projektnih aktivnosti, tačnije prilikom sprovođenja istraživanja i izrade analize stanja, pratiti uslovi sadržani u pomenutom pravilniku, te će isti biti prezentovan učesnicima Seminara o primjeni propisa u oblasti pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi.

Zakon takođe određuje, da prilikom revizije glavnog projekat, ovlašćeni revident je dužan da provjeri usklađenost projekta sa propisanim uslovima prilagođenosti za lica sa smanjenom pokretljivošću i lica sa invaliditetom.²⁰

Za provjeru da li je vlasnik objekta u javnoj upotrebi obezbijedio pristup, kretanje i boravak lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom, nadležan je urbanističko-građevinski inspektor. Kada u postupku inspeksijskog nadzora ocijeni da je povrijeđen zakon ili drugi propis urbanističko-građevinski inspektor dužan je da naredi vlasniku objekta u javnoj upotrebi, u roku koji odredi, da obezbijedi pristup, kretanje i boravak lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom.

Novčanom kaznom u iznosu od 5.000 eura do 40.000 eura kazniće se za prekršaj pravno lice ako ne obezbijedi pristup, kretanje i boravak lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom u objektu u javnoj upotrebi.

Do donošenja Plana generalne regulacije Crne Gore, nadležni organ lokalne samouprave izdaje odobrenje za postavljanje, odnosno građenje pristupnih rampi, liftova i sličnih objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom, u skladu sa propisom jedinice lokalne samouprave donijetim do dana stupanja na snagu ovog zakona. Za postavljanje pristupnih rampi, liftova i sličnih objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom ne plaća se taksa, naknada, odnosno drugi troškovi izdavanja, kao ni naknada za uređenje prostora.²¹

Strategijom za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022-2027, kao strateški ciljevi određeni su

Strateški cilj 1:

- podizanje nivoa svijesti i znanja o uvažavanju prava lica sa invaliditetom, bez diskriminacije u skladu sa Konvencijom UN-a o pravima lica sa invaliditetom.

Strateški cilj 2:

- Praćenje implementacije preporuka iz Analize usklađenosti crnogorskog zakonodavstva sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom UN-a o pravima lica sa

¹⁹ Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom, "Službeni list CG", br. 48/2013 i 44/2015

²⁰ Član 81 stav 3 Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata

²¹ Član 230 Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata

invaliditetom i preporuka Komiteta UN koji se odnose na oblast jednakosti i nediskriminacije, jednako priznanje pred zakonom, pristup pravdi, pristup informacijama i Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period od 2022-2027. godine , sa Akcionim planom za 2022/2023 godinu.

Kao operativni cilj 3 određeno je - Obezbijediti ravnopravan pristup licima s invaliditetom objektima u javnoj upotrebi, saobraćaju, (javnom prevozu, javnim površinama i saobraćajnoj infrastrukturi), informacijama i komunikacijama, proizvodima i uslugama:

3.4. - Organizacija seminara, okruglih stolova, na državnom i lokalnom nivou u saradnji sa nevladinim sektorom radi obezbeđenja pristupa bez prepreka licima s invaliditetom;

3.6. - Preduzimanje aktivnosti na prilagođavanju objekata u javnoj upotrebi na lokalnom nivou, budući da će problemi prepoznati prilikom istraživanja omogućiti lokalnoj samoupravi da unaprijedi postojeće stanje u odnosu na pristup objektima u javnoj upotrebi, , kako bi im se omogućila sloboda pristupa bez diskriminacije;

3.10. - Medijska promocija unapređenja oblasti pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi.

Strategija prepoznaje prepreke sa kojima se OSI suočavaju i definiše konkretne mjere kako bi se unaprijedila pristupačnost objekata u javnoj upotrebi. Kroz operativne ciljeve, strategija obavezuje državne i lokalne institucije da preduzmu aktivnosti kako bi se osigurala nesmetana dostupnost ovih objekata. U tom smislu, planirane aktivnosti uključuju organizaciju seminara i okruglih stolova u saradnji sa nevladinim sektorom, kako bi se povećala svijest o važnosti pristupačnosti i podstaklo donošenje boljih rješenja. Takođe, lokalne samouprave imaju obavezu da prepoznaju probleme i sprovedu konkretne mjere za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi, čime se doprinosi unapređenju postojećeg stanja. Medijska promocija unapređenja pristupačnosti igra značajnu ulogu u informisanju javnosti i podsticanju institucija na odgovorno djelovanje.

Ciljevi strategije usmjereni su na povećanje svijesti i smanjenje diskriminacije kroz edukaciju institucija i građana, praktično poboljšanje pristupačnosti kroz prilagođavanje javnih objekata, saobraćajne infrastrukture i informacija, kao i usklađivanje crnogorskog zakonodavstva sa međunarodnim standardima, uključujući Konvenciju UN-a o pravima OSI i preporuke Komiteta UN-a. Pored toga, strategija jača institucionalnu podršku kroz koordinisanu saradnju lokalnih samouprava, nevladinih organizacija i medija.

Konačan cilj strategije jeste dugoročno unapređenje pristupačnosti za OSI, čime se osigurava veći stepen samostalnosti, slobode kretanja i ostvarivanja osnovnih prava bez prepreka i diskriminacije.

4. PREPORUKE ZA UNPREĐENJE ZAKONODAVNOG OKVIRA U OBLASTI PRISTUPAČNOSTI JAVNIH OBJEKATA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Analizom relevantnih propisa u oblasti pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi OSI, zaključujemo da Crna Gora ima zakonske okvire koji omogućavaju pristupačnost za osobe sa invaliditetom.

Kako bi se unaprijedio zakonodavni okvir u dijelu odgovornosti za nepridržavanje odredaba Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, kao i Pravilnika o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom, **neophodno je uvesti strože sankcije i preciznije mehanizme nadzora i kontrole.**

S tim u vezi, za ukazati je da novčane kazne od 5.000 do 40.000 eura, iako značajne, često nisu dovoljne da osiguraju punu primjenu propisa. Predlaže se **postepeno povećanje kazni za ponovljene prekršaje, tako da bi se u slučaju drugog prekršaja kazna udvostručila, a u slučaju trećeg prekršaja u periodu od pet godina iznosila minimalno 100.000 eura.**

Potrebno je uvesti mogućnost privremene zabrane rada objekata koji ne ispunjavaju propisane standarde pristupačnosti, uz jasno definisan vremenski okvir za otklanjanje nepravilnosti. Ukoliko vlasnik ne ukloni nedostatke u roku od šest mjeseci (ili drugi, objektivni rok), **objekt bi mogao biti zatvoren do ispunjenja uslova.** Takođe, trebalo bi predvidjeti i mehanizme praćenja napretka i pružanja pomoći u slučajevima kada se radi o objektima koji se suočavaju sa specifičnim izazovima u vezi sa implementacijom potrebnog prilagođavanja.

Takođe, preporučuje se **uvođenje obaveze javnog objavljivanja podataka o objektima koji nisu pristupačni.** Sm aroces bi podrazumijevao kreiranje centralizovane baze podataka koja bi sadržala detaljan pregled objekata, sa jasno naznačenim informacijama o njihovoj pristupačnosti, odnosno o eventualnim barijerama koje otežavaju pristup osobama sa invaliditetom. Kako bi se ideja dosledno sproveda, trebalo bi da nadležne institucije, poput Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, redovno prikupljaju i ažuriraju podatke o svakom javnom objektu, uključujući informacije o tome da li objekat ispunjava osnovne standarde pristupačnosti, kao što su rampa, liftovi, pristupačne toalete i druge ključne standarde. Objavljivanje ovih podataka na javno dostupnim internet stranicama ili u formi javnih izvještaja bi omogućilo građanima da unaprijed saznaju koja mjesta su dostupna, a koja nisu, te bi doprinelo stvaranju transparentnijeg okruženja. Takođe, obavezivanje lokalnih vlasti i vlasnika objekata da redovno izvještavaju o napretku u otklanjanju nepravilnosti, sa jasno postavljenim rokovima za poboljšanja, može podstaći brže implementiranje promjena. S obzirom na to da informisanje javnosti o ovim pitanjima može imati direktan uticaj na svakodnevni život osoba sa invaliditetom, bilo bi korisno razviti i mobilne aplikacije ili platforme koje omogućavaju korisnicima da direktno prijave poteškoće sa pristupom, čime bi se dodatno ubrzalo identifikovanje problema. Na ovaj

način, javno objavljivanje podataka o pristupačnosti postalo bi ključno za podizanje svijesti, ali i za stvaranje pritiska na nadležne da obezbijede sigurno i jednako okruženje za sve građane. Ova mjera bi omogućila da građani budu informisani o nepoštovanju propisa, čime bi se stvorio dodatni pritisak na vlasnike objekata da izvrše neophodna prilagođavanja.

Potrebno je **uvesti stroži nadzor inspekcijskih organa**, uz jasno definisane rokove za postupanje i odgovornost inspektora u slučaju nepreduzimanja mjera. Uvođenje strožeg nadzora inspekcijskih organa ključno je za povećanje efikasnosti u sprovođenju zakona i zaštiti javnog interesa. S tim u vezi, trebalo bi zakonom odrediti obavezu digitalizacije sistema za rokova kako bi se osigurala transparentnost i omogućio nadzor nad radom inspektora, te predvidjeti automatske posledice za kašnjenja, kao što su obavezna unutrašnja kontrola ili disciplinski postupak. U tom pravcu, potrebno je propisati sankcije za nepreduzimanje odgovarajućih mjera, uključujući disciplinske mjere, novčane kazne ili razrešenje sa dužnosti u slučaju teških propusta, uz uvođenje sistema ocenjivanja rada inspektora, gdje bi se analizirali njihovi učinci i poštovanje procedura.

Predlaže se **uvođenje poreskih olakšica** za one vlasnike koji unaprijede pristupačnost svojih objekata prije isteka zakonskih rokova, čime bi se stimulisala proaktivna implementacija standarda. Na primjer, mogu se uvesti progresivne poreske olakšice, koje bi podrazumijevale postepeno povećanje poreskih olakšica u zavisnosti od nivoa unapređenja pristupačnosti (npr. osnovni, napredni, sveobuhvatni nivo prilagođavanja). Osim toga, viši procenti olakšica mogao bi se primjenjivati za objekte koji implementiraju univerzalni dizajn i ne samo minimum propisanih standarda. Uvođenje subvencija ili povoljnih kredita (npr. niske kamate, grejs period) za prilagođavanje objekata osobama sa invaliditetom, kao što je to slučaj u Njemačkoj i Francuskoj, mogao bi doprinjeti poboljšanju trenutne situacije kada je u pitanju pristupačnost objekata u javnoj upotrebi OSI. Takođe, vlasnicima koji unaprijede pristupačnost moglo bi se omogućiti ubrzano izdavanje građevinskih dozvola ili drugih regulatornih saglasnosti, slično kao u Švedskoj.

U odnosu na javne nabavke, trebalo bi davati prednosti pri dobijanju ugovora sa državnim institucijama za pravna lica koja su unaprijedila pristupačnost svojih objekata. Ovakav model postoji u Belgiji i Holandiji.

Uvođenjem ovih olakšica, doprinjelo bi se bržoj i kvalitetnijoj implementaciji standarda pristupačnosti u privatnom i javnom sektoru, dodatno motivišući vlasnike da proaktivno unaprede svoje objekte u korist šire zajednice.

Na kraju, potrebno je **raditi na podizanju svijesti i edukaciji vlasnika objekata o značaju pristupačnosti**, ali i o sankcijama koje mogu uslijediti ukoliko se ne pridržavaju propisanih standarda. Time bi se dodatno podstakla odgovornost i preventivno djelovalo na potencijalne prekršaje.

Ovim mjerama bi se značajno poboljšala implementacija zakonskih odredbi, omogućila veća dostupnost objekata osobama sa invaliditetom i osiguralo da sankcije budu adekvatne težini prekršaja.

Praksa pokazuje da i dalje postoje značajni izazovi u sprovođenju ovih propisa. Prepreke se najčešće javljaju u svakodnevnoj primjeni zakona, naročito u manje razvijenim ili ruralnim područjima, kao i u pojedinim javnim objektima koji nisu u potpunosti prilagođeni potrebama osoba sa invaliditetom. Razlozi za neusklađenost sa propisanim standardima variraju od institucije do institucije, ali se može zaključiti da je najčešći problem nedostatak finansijskih sredstava za adaptaciju postojećih objekata.

Pored toga, **arhitektonske prepreke dodatno otežavaju prilagođavanje**, posebno kada su institucije ili javni objekti smešteni u starim zgradama koje nisu projektovane u skladu sa savremenim standardima pristupačnosti. Ove građevine često imaju uske hodnike, stepeništa bez rampi ili liftova, visoke pragove i neprilagođene sanitarne čvorove, što značajno otežava kretanje osobama sa invaliditetom.

Dodatni izazov predstavlja činjenica da adaptacija ovakvih objekata često zahteva obimne građevinske zahvate koji mogu biti skupi i tehnički složeni. U nekim slučajevima, zbog istorijske ili kulturne vrijednosti zgrade, postoji ograničenje u pogledu dozvoljenih izmjena, što dodatno komplikuje proces prilagođavanja. Takođe, mnoge institucije se suočavaju s problemom nedostatka stručnjaka koji bi mogli osmisлити optimalna rješenja koja zadovoljavaju i potrebe osoba sa invaliditetom i uslove očuvanja objekta.

Kombinacija ovih faktora često dovodi do dugotrajnog odlaganja radova ili kompromisnih rješenja koja ne odgovaraju u potpunosti potrebama svih korisnika, što dodatno usporava proces stvaranja inkluzivnog i pristupačnog okruženja za sve građane.

Iz navedenog razloga, dalje unapređenje pristupačnosti u Crnoj Gori zahtijeva **kontinuiranu edukaciju i obuku svih relevantnih aktera, od zakonodavaca do vlasnika objekata i pružalaca usluga**. Takođe, potrebna su dodatna ulaganja u infrastrukturu, posebno u urbanim sredinama i javnim prevoznim sistemima, kako bi se obezbedila potpuna pristupačnost za sve osobe sa invaliditetom.

Zaključno, iako zakonodavni okvir u Crnoj Gori prepoznaje potrebu za obezbjeđivanjem pristupačnosti u fizičkom okruženju, elektronskim uslugama i komunikacijama, pravi izazov leži u dosljednoj primeni tih propisa i stvaranju adekvatnog pristupa objektima u javnoj upotrebi osobama sa invaliditetom.

Samim tim, kroz mapiranje javnih objekata (objekti gdje se nalaze lokalne samouprave i ministarstva- državne institucije) imaćemo jasan pregled o ispunjenosti kriterijuma koji se zahtjevaju shodno važećoj regulativi Crne Gore, te ćemo biti u mogućnosti da dopunimo istraživanje Vlade Crne Gore koje je sprovedeno 2019. godine na ovu temu.²²

²² Vlada Crne Gore, Analiza pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi na lokalnom nivou iz 2019. Godine, rezultati istraživanja dostupni na: <https://www.gov.me/clanak/197089--saopstenje-analiza-pristupacnosti-objekata-u-javnoj-upotrebi-na-lokalnom-nivou>

5. PRISTUPAČNOST JAVNIH OBJEKATA OSI U CRNOJ GORI

Vlada Crne Gore je 2019. godine objavila podatke o analizi pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi u različitim opštinama u Crnoj Gori. Analizom su obuhvaćene 21 lokalna uprava i to: Andrijevića, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Gusinje, Herceg Novi, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Podgorica, Šavni, Tivat i Žabljak. U okviru ove analize, lokalne vlasti su utvrdile prioritete i radile na implementaciji Akcionih planova za poboljšanje pristupačnosti objekata.²³²⁴

Iako postoje zakonski propisi i drugi obavezujući akti, dostupni podaci ukazuju na problem u implementaciji ovih normi, jer javni objekti nisu usklađeni sa tim zahtjevima. To znači da, uprkos zakonodavnoj osnovi, **mnogi objekti i dalje ne zadovoljavaju ni minimum standarda pristupačnosti, što ukazuje na slabosti u sprovođenju propisa na lokalnom nivou.**

Na primjer, **administrativna zgrada Opštine Bar** je u 2019. godini imala nekoliko problema sa pristupačnošću: ulaznoj rampi nedostaje rukohvat, nema lifta ili platforme za pristup višim spratovima, nisu postavljene taktilne trake, nedostaje reljefna karta za osobe sa oštećenim vidom, parking mjesto nije obilježeno, a toalet nije prilagođen. Ovi nedostaci ukazuju na potrebu za unapređenjem objekta kako bi se uskladio sa propisanim standardima pristupačnosti.

Kada je u pitanju **Glavni grad Podgorica**, kroz analizu su dati podaci koji su u 2019. godini davali konkretne predloge za unaprijeđenjem administrativnih zgrada, kako bi se iste prilagodile OSI, a što je rađeno kroz Akcioni plan prilagođavanja objekata u javnoj upotrebi u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom 2014-2015. Kroz navedenu analizu, jasno su opredjeljena i novčana sredstva koja je potrebno uložiti radi ispunjavanja standarda pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi OSI.²⁵

Imajući u vidu da se Akcioni plan odnosi na period od 2014-2015. godine, to je jasno da u periodu do 2019. godine nisu rađene adaptacije koje bi unaprijedile tadašnju situaciju kada su u pitanju administrativne zgrade u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica. Novi akcioni plan donijet je 2019. godine, ali po sadržini odgovara Akcionom planu koji se odnosi na period od 2014-2015. godine.²⁶

Kad je u pitanju **Prijestonica Cetinje**, kao odgovor na upit sprovedenog istraživanja dostavljen je Akcioni plan prilagođavanja objekata i javnih površina za pristup i kretanje lica smanjene

23 Vlada Crne Gore, Analiza pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi na lokalnom nivou iz 2019. Godine, rezultati istraživanja dostupni na: <https://www.gov.me/clanak/197089--saopštenje-analiza-pristupacnosti-objekata-u-javnoj-upotrebi-na-lokalnom-nivou>

24 Imajući u vidu da je analiza rađena 2019. godine, postoje mogućnosti da su a su informacije zastarjele

25 Glavni grad Podgorica, Akcioni plan prilagođavanja objekata u javnoj upotrebi u vlasništvu Glavnog grada – Podgorica za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom 2014-2015., dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/477f040f-ccf5-4a11-980f-0183ea825787?version=1.0>

26 Vlada Crne Gore, Akcioni plan prilagođavanja objekata u javnoj upotrebi za pristup, kretanje i upotrebu licima sa invaliditetom i licima smanjene pokretljivosti, objavljeno 19.02.2019. godine, dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/68b8a93e-c5dc-4d29-825b-88a348577c15>

pokretljivosti u prijestonici Cetinje za period 2017.- 2020.godine.²⁷ U dokumentu je dat tabelarni prikaz objekata u javnoj upotrebi, kao i javnih površina u Prijestonici Cetinje, sa pokazateljima prilagođenosti i neprilagođenosti kretanju lica smanjene pokretljivosti. Zaključeno je da zbog najvećeg broja institucija, direkcija, organizacija koje su smještene **u zgradi Prijestonice, smatra se da je ona prioriteta za prilagođavanje licima sa invaliditetom i smanjenom pokretljivošću.** U zgradi su smješteni: Sekretarijat za lokalnu samoupravu i društvene djelatnosti, Sekretarijat za finansije i ekonomski razvoj, Sekretarijat za održivi razvoj i infrastrukturu, Sekretarijat za kulturu, sport i mlade, Uprava lokalnih javnih prihoda, Direkcija za imovinu, Direkcija za investicije i razvoj, Komunalna policija, Služba zaštite, Služba za unutrašnju reviziju, Služba gradonačelnika, Služba Glavnog administratora, Služba za zajedničke poslove i informacioni sistem, MUP CGpodručna jedinica Cetinje, Direkcija za nekretnine CG-područna jedinica Cetinje, Osnovni Sud-Cetinje, Sud za prekršaje, Tužilaštvo, Inspeksijske službe, Kancelarije političkih stranaka, kancelarije NVO-a, JU "Lovćen Bečić, Senat Prijestonice, Fond PIO, Poreska uprava-područna jedinica Cetinje, Državnog arhiva-dio, Poštanski šalter, Građanski biro. Zbog orijentacije zgrade, njene spratnosti u nedostatku lifta, teško je prilagoditi da sve službe budu pristupačne licima sa invaliditetom i smanjenom pokretljivošću i na tome treba raditi u narednom periodu.²⁸ U konačnom je data i rekapitulacija potrebnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz ovog plana.

U odnosu na Bijelo Polje, kroz analizu su dati podaci kroz dostavljanje Lokalnog plana akcije u oblasti invalidnosti 2010-2015 Bijelo Polje, **a koji je donijet u aprilu mjesecu 2010. godine.**²⁹ Dakle, nemamo podatke da li su do 2019. godine rađene izmjene shodno ovom planu, dok sam plan ne sadrži detaljan opis situacije na terenu, već prepoznaje ciljeve i mjere kojima se ciljevi ostvaruju, a kada je u pitanju otklanjanje arhitektonskih barijera. U odnosu na ovaj cilj, plan predviđa - Izgradnju kose rampe na ulazima i prilazima i prilagođavanje unutrašnjeg prostora za OSI na svim objektima ustanova i preduzeća sa **prioritetom zgrade MUPa i Zavoda za zdravstvo.**³⁰

Dakle, imajući u vidu navedene primjere sprovedenog istraživanja Vlade Crne Gore iz 2019. godine, jasno je da ono nije obezbijedilo sveobuhvatne i ažurne podatke koji bi vjerodostojno prikazali stvarno stanje na terenu u pogledu prilagođenosti objekata u javnoj upotrebi osobama sa invaliditetom. Dodatno, evidentno je da su podaci korišteni u istraživanju bili zastarjeli već u trenutku njegovog sprovođenja. Primjera radi, podaci dostavljeni iz Opštine Bijelo Polje odnose se na period od 2010. do 2015. godine, iako je samo istraživanje Vlade sprovedeno tek 2019. godine, što dodatno dovodi u pitanje njegovu relevantnost i pouzdanost.

27 PrijestonicaCetinje Sekretarijat za održivi razvoj i infrastrukturu, Akcioni plan prilagođavanja objekata i javnih površina za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti u prijestonici cetinje za period 2017.- 2020.godine, dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/3dc7696e-a8f4-477d-947d-62e98f6c384d?version=1.0>

28 Ibid., str. 32

29 Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti 2010-2015 Bijelo Polje, dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/ea27ef62-0250-4ffd-83fc-18b4cefaa65c?version=1.0>

30 Ibid., str. 15

Novi rezultati sprovedenog istraživanja pokazaće kakva je trenutno situacija na terenu i da li je došlo do unaprijeđenja objekata u javnoj upotrebi kada su u pitanju jedinice lokalne samouprave koje su predmetnim projektom obuhvaćene za analizu.

6. REZULTATI SPROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

U okviru predmetnog projekta sprovedeno je anketno istraživanje s ciljem sagledavanja trenutnog stanja pristupačnosti javnih objekata za osobe sa invaliditetom na teritoriji Crne Gore³¹. Istraživanjem je imalo za cilj dobijanje osnovnog uvida da li objekti koje koriste državne i lokalne institucije u Crnoj Gori omogućavaju fizički pristup osobama sa različitim vrstama invaliditeta, u skladu sa važećim zakonodavnim i tehničkim standardima.

Upitnik, koji je korišćen u okviru istraživanja, sadržao je ukupno **30 pitanja raspoređenih u nekoliko tematskih cjelina**: pristupačnost prilaza objektu, tehničke karakteristike rampi, vrata i hodnih površina, dostupnost liftova i platformi, pristupačnost toaleta, postojanje taktilnih oznaka i informacija na Brajevom pismu, dostupnost prijemnih šaltera i parkirang mjesta, kao i digitalna pristupačnost putem veb stranice institucije. Pitanja su bila zatvorenog i poluotvorenog tipa, čime je omogućeno kombinovanje kvantitativnih i kvalitativnih podataka, te uvid u nivo usklađenosti sa standardima pristupačnosti.

Upitnik je dostavljen na ukupno 50 adresa, **25 ministarstava i 25 lokalnih samouprava**. Prvobitno je poslat u **novembru 2024.** godine, a prikupljanje podataka trajalo je sve do **februara 2025.** godine. Tokom ovog perioda, komunikacija sa institucijama odvijala se u više faza, uključujući dodatne pozive i podsjetnike, kako bi se obezbijedio što veći odziv. Uprkos uložnim naporima, dinamika pristizanja odgovora bila je usporena, što je ukazalo na određene izazove u pogledu organizacione ažurnosti i dostupnosti informacija unutar pojedinih institucija. Ipak, odgovor je dostavilo 36 institucija, među kojima je **17 ministarstava i 19 opština**, što predstavlja relevantan uzorak za sagledavanje trenutnog stanja i planiranje narednih koraka.

Prikupljeni podaci predstavljaju osnovnu orijentaciju o stepenu deklarisanosti pristupačnosti. Važno je naglasiti da su svi prikupljeni podaci rezultat samoprocjene samih institucija. U brojnim slučajevima prisutna je značajna razlika između navoda da je objekat pristupačan i konkretnih tehničkih informacija kao što su neodgovarajući nagib rampi, nedostatak rukohvata, nepristupačni toaleti ili liftovi koji nisu u funkciji.

Prema rezultatima anketnog upitnika, **devet** institucija je svrstano u kategoriju potpuno pristupačnih za osobe sa invaliditetom. Ove institucije su omogućile pristup objektu uz elemente kao što su rampa po propisima, taktilne staze, funkcionalne platforme, pristupačni toaleti i liftovi, te najmanje jedan šalter prilagođen za korisnike kolica. Iako se u pojedinim

31 Cjelokupno istraživanje arhitektice nalazi se u Aneksu predmetne Analize

slučajevima navode tehničke manjkavosti (npr. nedostatak rukohvata ili zvučne najave), ukupna funkcionalnost i nivo prilagođenosti omogućavaju osobama sa invaliditetom da bez većih prepreka koriste javne usluge.

Institucije u ovoj kategoriji su:

- Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga
- Ministarstvo sporta i mladih
- Ministarstvo zdravlja
- Ministarstvo turizma
- Opština Bar
- Opština Berane
- Opština Kotor
- Opština Tuzi

Četrnaest institucija je svrstano u kategoriju djelimično pristupačnih. U ovim slučajevima pristupačnost je obično omogućena samo do ulaza ili prizemlja, dok su drugi dijelovi objekta (spratovi, toaleti, šalterske usluge) nedostupni zbog stepeništa, nefunkcionalnih ili nepravilno izvedenih rampi i liftova. Takođe, više lokalnih samouprava navodi da koriste više objekata različitog stepena pristupačnosti, pri čemu samo pojedine zgrade ispunjavaju dio uslova.

Institucije u ovoj kategoriji su:

- Ministarstvo kulture i medija
- Ministarstvo ekologije
- Ministarstvo ekonomskog razvoja
- Ministarstvo finansija
- Ministarstvo evropskih poslova
- Opština Podgorica
- Opština Cetinje
- Opština Bijelo Polje
- Opština Budva
- Opština Nikšić
- Opština Pljevlja
- Opština Tivat
- Opština Ulcinj
- Opština Žabljak

Trinaest institucija je svrstano u kategoriju potpuno nepristupačnih, jer nije omogućena ni osnovna fizička dostupnost osobama sa invaliditetom. Ove institucije nemaju pristupnu rampu ni taktilne staze, objekti nisu u istom nivou, ne postoji lift niti pristupačan toalet, a nedostaju i drugi elementi kao što su orijentacioni planovi, šalteri prilagođeni osobama sa oštećenjima vida ili sluha, kao i oznake pristupačnosti. Ovakvo stanje ukazuje na ozbiljne arhitektonske barijere koje direktno isključuju osobe sa invaliditetom iz korišćenja javnih usluga.

Institucije u ovoj kategoriji su:

- Ministarstvo dijaspore
- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo pomorstva
- Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa
- Ministarstvo regionalnog razvoja i saradnje sa NVO
- Ministarstvo saobraćaja
- Opština Andrijevisa
- Opština Zeta
- Opština Danilovgrad
- Opština Plužine
- Opština Rožaje
- Opština Šavnik

Uprkos uočenim problemima, nekoliko institucija se može izdvojiti kao primjeri dobre prakse. **Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo turizma i Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga** naveli su da posjeduju više tehničkih rješenja za obezbjeđenje pristupačnosti uključujući propisno izvedene rampe, taktilne staze, pristupačne toalete i platforme. Takođe, **Glavni grad Podgorica** je izdvojio dvije ključne zgrade, zgradu gradonačelnika i Skupštinu Glavnog grada, kao objekte koji ispunjavaju standarde pristupačnosti, uključujući i savladavanje visinskih razlika.

7. ZAKONODAVNI OKVIR EVROPSKE UNIJE

Evropska unija (u daljem tekstu: **EU**) već nekoliko decenija gradi progresivnu strategiju za podršku pravima evropskih građana sa invaliditetom. Od **rezolucije iz 1996. kojom se usvajaju standardne norme UN**³² do usvajanja **člana 13. u Ugovoru o osnivanju Evropske unije** (Amsterdamski ugovor, 1997.), koji je prvi put uključio pitanje invaliditeta u kontekstu nediskriminacije, kroz uključivanje **člana 21. i člana 26. Povelje o osnovnim pravima Evropske unije** (Nica 2000), **Zakonu EU protiv diskriminacije**³³ i **Evropskoj godini osoba sa invaliditetom (2003)**³⁴, kada je 10.000 inicijativa u svim zemljama učinilo građane Evrope svjesnim o situaciji u kojoj se nalaze osobe sa invaliditetom. Sve ove inicijative dovele su do povećanja pažnje i posvećenosti zaštiti prava ovih građana koji sada čine 16% stanovništva EU, oko 90 miliona ljudi.

Nakon te godine – takođe na osnovu **Madridske deklaracije**³⁵ – evropska strategija se zasnivala na 4 stuba: (i) nediskriminacija, (ii) uključivanje u sve politike i programe EU, (iii) rad na pristupu tržištu i (iv) puno učešće u odlukama koje se tiču njih koje donosi Evropski forum osoba sa invaliditetom (EDF)³⁶. Ovo poslednje je bilo važno u procesu razvoja politika i pravnih i društvenih instrumenata za zaštitu, podršku i inkluziju. Zbog svog autoriteta, priznatog od svih evropskih institucija, njegovog kapaciteta da predlaže, djelovanja u različitim evropskim institucijama, u Evropskom parlamentu i u zemljama članicama, iskustvo EDF-a je najnapredniji nivo učešća u odlukama koje se tiču osoba sa invaliditetom.

Evropski akt o pristupačnosti³⁷ (Direktiva (EU) 2019/882), je zakon EU koji postavlja nove minimalne zahtjeve za pristupačnost širom EU za niz proizvoda i usluga. Nastoji da ojača pravo osoba sa invaliditetom na pristup robi i uslugama dostupnim na unutrašnjem tržištu EU. Zakon je direktiva, što znači da postavlja obavezujuće ciljeve pristupačnosti, ali ostavlja državama članicama Evropske unije (državama članicama) da odluče kako žele da ih dostignu. Usvojen je 2019. godine sa nekoliko nedostataka, uključujući neuspjeh da se adekvatno pozabavi dostupnošću transporta i izgrađenim okruženjem. Uprkos tome, Zakon upotpunjuje i dopunjuje druge zakone EU koji se bave pristupačnošću.

32 Evropska unija, Communication from the commission on equal opportunities for people with disabilities - A new Community strategy on disabilities, dostupno na: <https://op.europa.eu/es/publication-detail/-/publication/62766d31-a09a-42f9-9ff9-3262eb7451d0>

33 Evropska unija, Direktiva 2000/78/EC od 27.11.2000. godine, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000L0078>

34 Glavna svrha Godine bila je da se unaprijedi politička agenda za punu integraciju osoba sa invaliditetom kao što je navedeno 2001. godine u Komunikaciji Komisije pod nazivom „Ka Evropi bez prepreka za osobe sa invaliditetom“, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM%3Ac11413>

35 EBU Madrid Declaration, The Madrid Declaration – November 2023, Introduction, dostupno na: https://www.euroblind.org/sites/default/files/documents/declaration_madrid.pdf

36 European Disability Forum, dostupno na: <https://www.edf-feph.org/>

37 Evropska komisija, Evropski akt o pristupačnosti, Direktiva (EU) 2019/882 evropskog Parlamenta i Savjeta od 17.04.2019. dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0615>

Zakon je stupio na snagu 27. juna 2019. i države članice su imale tri godine (do 2022. godine) da ga prenesu u nacionalno zakonodavstvo, što znači da uvedu novo i/ili ažuriraju postojeće nacionalno zakonodavstvo kako bi bile u skladu sa Zakonom, te dostave tekst pomenutog nacionalnog zakonodavstva Evropskoj komisiji, dok su do 2025. godine morale da primjene usvojene mjere.

Iako se akt prvenstveno fokusira na digitalne i potrošačke proizvode, on takođe ima implikacije na izgrađenu sredinu, posebno u oblastima gdje se pružaju javne usluge. Cilj akta je da stvori inkluzivnije društvo uklanjanjem barijera koje sprječavaju osobe sa invaliditetom da u potpunosti učestvuju u svakodnevnom životu. On nadopunjuje postojeće zakone EU o pristupačnosti, kao što su **Direktive EU o javnim nabavkama i Direktiva o pristupačnosti veb stranica**, dodatno jačajući obavezu obezbjeđivanja pristupačnosti u različitim sektorima.

Prema ovom aktu, države članice su u obavezi da usklade svoje nacionalne propise sa standardima pristupačnosti, osiguravajući da osnovne usluge poput bankarstva, transporta i maloprodaje budu dostupne svim građanima. Ovo indirektno utiče na javne zgrade, jer one moraju ispunjavati zahtjeve pristupačnosti kada u njima posluju usluge obuhvaćene aktom. Iako ovaj akt ne nameće direktne i sveobuhvatne zahtjeve pristupačnosti za sve javne zgrade, **on naglašava da okruženja u kojima se pružaju te usluge moraju biti pristupačna, čime se podstiču poboljšanja u infrastrukturi, signalizaciji, ulazima i drugim fizičkim elementima.**

Navedeno znači da kada neka javna ili privatna institucija nudi usluge obuhvaćene aktom, fizičko okruženje u kojem posluje takođe mora biti prilagođeno osobama sa invaliditetom.

Akt predlaže nekoliko ključnih mjera za postizanje ovog cilja. Na primjer, u bankarstvu, bankomati, platni terminali i digitalne bankarske usluge moraju biti dizajnirani tako da budu dostupni osobama sa oštećenjem vida, sluha ili smanjenom pokretljivošću. Ovo podrazumjeva da javne zgrade u kojima se nalaze banke treba da imaju rampe, automatska vrata i jasnu signalizaciju na brajevom pismu ili u formatima visokog kontrasta.

U transportu, akt osigurava pristupačnost za aparate za prodaju karata, kioske za prijavu na letove i digitalne informacione sisteme za autobuse, vozove i avio-saobraćaj. Iako akt ne propisuje potpunu arhitektonsku rekonstrukciju javnih transportnih objekata, on jača postojeće propise EU koji zahtjevaju da stanice i saobraćajna čvorišta budu pristupačna, sa karakteristikama poput rampi bez stepenica, taktilnih staza i zvučnih obavještenja.

Za maloprodaju, pravna lica moraju osigurati da e-trgovinske platforme, fizičke prodavnice i samouslužni terminali budu prilagođeni svim korisnicima. To može podrazumijevati bolje osmišljene prodajne prostore, pristupačne kabine za presvlačenje i jasne oznake za lakšu navigaciju osoba sa invaliditetom. Shodno tome, tržišni centri i komercijalni objekti – od kojih mnogi spadaju u javne zgrade – moraju obezbijediti da staze, liftovi i ulazi budu u skladu sa standardima pristupačnosti.

Ovaj akt se takođe usklađuje sa širim propisima EU koji zahtjevaju da se **prilikom javnih nabavki vodi računa o pristupačnosti**. To znači da **kada vlade finansiraju nove infrastrukturne projekte ili renoviraju javne prostore, moraju uključiti pristupačne elemente kako bi ispunile zakonske obaveze**. Akt ne nameće nove zahtjeve za istorijske zgrade, osim ako se one adaptiraju za pružanje usluga koje su obuhvaćene propisima, u kom slučaju je potrebno izvršiti razumna prilagođavanja.

Evropski akt o pristupačnosti funkcioniše u skladu sa nacionalnim građevinskim propisima i drugim direktivama EU o pristupačnosti. Tako što osigurava pristupačnost infrastrukture povezane sa uslugama, on posredno poboljšava fizičko okruženje mnogih javnih zgrada, čineći ih inkluzivnijim za sve građane.

Akt takođe ima za cilj da uskladi zahtjeve pristupačnosti u cijeloj EU, smanjujući fragmentaciju među različitim nacionalnim propisima i olakšavajući kretanje pristupačnih proizvoda i usluga preko granica. Standardizacijom pravila o pristupačnosti, akt donosi koristi ne samo osobama sa invaliditetom, već i pravnim licima i javnim institucijama, jer im pruža jasnoću u vezi sa obavezama usklađenosti. Nepoštovanje zahtjeva pristupačnosti može dovesti do sankcija, što dodatno naglašava **važnost integracije inkluzivnog dizajna u digitalne i fizičke prostore**.

Evropski akt o pristupačnosti predstavlja značajan korak ka inkluzivnijoj Evropi, u kojoj osobe sa invaliditetom mogu lakše pristupiti osnovnim uslugama. On je u skladu sa širim opredjeljenjem EU za ljudska prava, jednake mogućnosti i socijalnu inkluziju, naglašavajući princip da **pristupačnost ne smije biti naknadna misao, već ključni aspekt dizajna i pružanja usluga**.

Direktiva 2000/78/EC³⁸, poznata i kao **Okvirna direktiva o ravnopravnosti u zapošljavanju**, ključni je zakonodavni akt EU koji zabranjuje diskriminaciju u zapošljavanju na osnovu vjere, uvjerenja, invaliditeta, starosti ili seksualne orijentacije. Iako je njen glavni fokus osiguravanje ravnopravnog tretmana na radnom mjestu, ona **ima značajne implikacije za poboljšanje pristupa osobama sa invaliditetom javnim objektima, naročito u vezi sa uklanjanjem barijera u fizičkom okruženju**.

Direktiva se posebno bavi **diskriminacijom osoba sa invaliditetom**, naglašavajući potrebu za razumnim prilagođavanjima kako bi osobe sa invaliditetom mogle ravnopravno učestvovati na tržištu rada i imati jednake šanse. Jedna od ključnih odredbi je obaveza poslodavaca, uključujući javne institucije, da preduzmu razumne mjere prilagođavanja ili modifikacije fizičkog okruženja radnog mjesta kako bi se prilagodili zaposlenima sa invaliditetom. Ova prilagođavanja treba da osiguraju da osobe sa invaliditetom mogu pristupiti i koristiti objekte na isti način kao i ostali, čime se uklanjaju barijere za učešće.

U kontekstu **javnih objekata** – koji mogu uključivati kancelarije, šaltere, sudove, bolnice, opštinske zgrade i druge objekte koji pružaju javne usluge – direktiva podstiče promjenu prema

38 Evropska Komisija, Legislation - Employment Equality Directive (2000/78/EC), dostupno na: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/rights-work/tackling-discrimination-work/legislation-employment-equality-directive-200078ec_en

osiguravanju fizičkog pristupa za osobe sa invaliditetom. To znači da se od javnih zgrada i radnih prostora očekuje da budu **pristupačni** svim zaposlenima i posjetiocima. Na primjer, uklanjanje arhitektonskih barijera, kao što su uski prolazi, nedostatak rampi ili nedovoljna signalizacija, od suštinske je važnosti kako bi osobe sa invaliditetom, sa smanjenom pokretljivošću, oštećenjem vida ili sluha, mogle pristupiti uslugama, učestvovati u aktivnostima i raditi u tim okruženjima.

Direktiva postavlja **jasna očekivanja za javne i privatne poslodavce** da **razmatraju pristupačnost prilikom dizajniranja i održavanja fizičkih prostora**. Iako se direktiva prvenstveno odnosi na radni kontekst, njen uticaj se proširuje i na javne zgrade, jer one često moraju da se usklade sa sličnim standardima pristupačnosti u cilju stvaranja inkluzivnog i nediskriminatorskog okruženja.

U pogledu **poboljšanja pristupa osobama sa invaliditetom**, direktiva podstiče promjene kao što su **fizičke modifikacije**, što podrazumijeva Instaliranje rampi, liftova, širih vrata, pristupačnih WC-a i parking mjesta kako bi osobe sa smanjenom pokretljivošću mogle da pristupe javnim zgradama. Direktiva upućuje i na obavezu **signalizacija i informacija**, u smislu postavljanja taktilnih ili brajevih oznaka za osobe sa oštećenjem vida i obezbjeđivanje javnih informacija u pristupačnim formatima, kao što su zvučne ili digitalne alternative.

Direktiva 2000/78/EC ne daje specifične tehničke **standardne ili konkretne tehničke zahtjeve** za razumna prilagođavanja, ali se oslanja na **princip razumnog prilagođavanja** koji zahtjeva da poslodavci preduzmu sve potrebne korake kako bi obezbijedili pristupačnost za osobe sa invaliditetom, sve dok to ne stvara **neosnovan teret**. Na primjer, ukoliko su troškovi prilagođavanja previsoki ili ako prilagođavanje dovodi do ozbiljnih poteškoća u poslovanju ili sigurnosti, tada se ne očekuje da se takvo prilagođavanje sprovede.

Direktiva naglašava da prilagođavanja treba da budu **razumna**, što znači da se moraju uzeti u obzir specifične potrebe osobe sa invaliditetom, priroda posla, veličina poslodavca i drugi faktori koji mogu uticati na mogućnost implementacije tog prilagođavanja. U tom kontekstu, za manju firmu možda neće biti opravdano da izvrši vrlo skupu promjenu, dok za veću organizaciju ili vladinu instituciju možda neće biti prepreke za obezbjeđivanje širokih prilagođavanja.

Zaključno, Direktiva 2000/78/EC promoviše šire razumijevanje **pristupačnosti i ravnopravnosti** podstičući razumna prilagođavanja u javnim i radnim okruženjima. Cilj joj je da osigura da osobe sa invaliditetom mogu u potpunosti učestvovati u društvu uklanjanjem barijera – kako fizičkih, tako i strukturalnih – koje ometaju pristup uslugama i objektima. To uključuje ne samo fizičke promjene, već i kulturne promjene u načinu na koji se dizajniraju i upravljaju javni prostori i radna okruženja.

Strategija Unije jednakosti: Strategija za prava osoba sa invaliditetom 2021-2030³⁹, koju je usvojila Evropska komisija, predstavlja sveobuhvatan okvir za poboljšanje života osoba sa invaliditetom u različitim aspektima društva, **uključujući pristup fizičkom okruženju**, što je ključno za obezbjeđivanje inkluzije i ravnopravnog učešća.

³⁹ Evropska komisija, Unija ravnopravnosti: Strategija za prava osoba sa invaliditetom 2021-2030., dostupno na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030_en

U vezi sa **objektima u javnoj upotrebi**, Strategija naglašava značaj stvaranja pristupačnog građevinskog okruženja kako bi se omogućilo osobama sa invaliditetom da u potpunosti učestvuju u društvenom, kulturnom i ekonomskom životu. Ovo obuhvata širok spektar javnih zgrada i prostora, kao što su vladine kancelarije, saobraćajna čvorišta, zdravstvene ustanove, kulturne institucije i druge javne usluge.

Strategija ističe nekoliko ključnih tačaka u osiguravanju pristupačnosti javnih objekata:

Potpuna pristupačnost javnih zgrada i prostora

Strategija poziva na **uklanjanje fizičkih barijera** u javnim prostorima, naglašavajući da sve javne zgrade, saobraćajni sistemi i infrastruktura moraju biti potpuno pristupačni za osobe sa invaliditetom. To znači uklanjanje barijera poput stepenica, uskih vrata, nedostatka signalizacije i nedostatka liftova ili rampi, koje onemogućavaju osobama sa smanjenom pokretljivošću ili drugim invaliditetima da pristupe uslugama. Strategija se zalaže za **primjenu principa univerzalnog dizajna** kako bi se obezbijedilo da svi ljudi, bez obzira na invaliditet ili starost, mogu pristupiti javnim zgradama i uslugama bez prepreka.

Podrška državama članicama

Evropska komisija ohrabruje države članice EU da poboljšaju nacionalne propise i okvire koji podržavaju pristupačnost. To uključuje obezbjeđivanje da zakoni i politike o **standardima javnih zgrada i urbanističkom planiranju** budu inkluzivni, kao i da pristupačnost bude integrisana u faze planiranja i izgradnje novih javnih objekata ili u modernizaciju postojećih. Strategija takođe ima za cilj povećanje **ulaganja** u pristupačnost javne infrastrukture, osiguravajući da ona odražava potrebe osoba sa invaliditetom.

Univerzalni dizajn i razumna prilagođavanja

Strategija promoviše princip **univerzalnog dizajna**, koji se zalaže za kreiranje okruženja koja su pristupačna svima, uključujući osobe sa invaliditetom, od samog početka. Ovaj pristup podrazumijeva dizajniranje javnih prostora, saobraćaja i zgrada na način koji je upotrebljiv za sve, bez potrebe za retroaktivnim prilagođavanjima. U situacijama kada univerzalni dizajn nije moguć, Strategija podstiče pružanje **razumnih prilagođavanja**, kao što su postavljanje rampi, pristupačnih WC-a, asistivnih tehnologija i alternativnih formata komunikacije (npr. brajl, tumači znakovnog jezika, pristupačni digitalni interfejsi).

Digitalna pristupačnost

Još jedan važan aspekt Strategije je **digitalna pristupačnost**. Ona naglašava da, kako se usluge premještaju online, vladini veb sajtovi, e-vladine usluge i digitalni interfejsi za javne zgrade (npr. kiosci za samouslugu) moraju biti potpuno pristupačni osobama sa invaliditetom. To znači obezbjeđivanje kompatibilnosti sa čitačima ekrana, tehnologijama za pretvaranje teksta u govor i pružanje sadržaja u različitim formatima kako bi se zadovoljile različite potrebe.

Podizanje svijesti i praćenje

Strategija takođe definiše potrebu za **praćenjem i sprovođenjem** standarda pristupačnosti. Ovo uključuje uspostavljanje mehanizama za praćenje napretka u primjeni mjera pristupačnosti u javnim prostorima i podizanje svijesti o značaju pristupačnih okruženja. Cilj je ne samo garantovati zakonodavnu usklađenost, već i stvoriti društvenu promjenu koja vrednuje prava i dostojanstvo osoba sa invaliditetom.

Ukratko, **Strategija Unije jednakosti** naglašava potrebu za sveobuhvatnim mjerama koje će obezbijediti **pristupačnost javnih objekata** za sve osobe sa invaliditetom. Promovišući univerzalni dizajn, podržavajući države članice u donošenju boljih propisa, podstičući razumna prilagođavanja i fokusirajući se na digitalnu i fizičku pristupačnost, Strategija ima za cilj da učini javne prostore i usluge inkluzivnijim i pristupačnijim za osobe sa invaliditetom, omogućavajući im da vode nezavisne i ispunjene živote u društvu.

ISO 21542:2021 – "Građevinska konstrukcija — Pristupačnost i upotrebljivost izgrađenog okruženja"⁴⁰ je međunarodni standard koji se odnosi na pristupačnost građevinskih objekata i infrastrukture za sve korisnike, uključujući osobe sa invaliditetom. Međunarodna organizacija za standardizaciju (International Organization for Standardization – ISO) razvija i objavljuje međunarodne standarde koji se primjenjuju u različitim oblastima, uključujući građevinarstvo i pristupačnost izgrađenog okruženja. ISO 21542:2021, pod nazivom "*Building construction — Accessibility and usability of the built environment*", predstavlja ključni standard koji definiše zahtjeve i preporuke za obezbjeđivanje pristupačnosti i upotrebljivosti građevinskih objekata, posebno u kontekstu osoba sa invaliditetom i starijih osoba.

Ovaj standard sadrži smjernice koje se odnose na projektovanje, izgradnju i adaptaciju prostora kako bi se obezbijedilo nesmetano kretanje, siguran pristup i adekvatna funkcionalnost objekata u javnoj upotrebi. Fokus je na uklanjanju arhitektonskih barijera i omogućavanju ravnopravnog korišćenja prostora svim korisnicima, bez obzira na njihove fizičke sposobnosti. Poseban značaj ima obuhvatanje različitih aspekata pristupačnosti, uključujući prilagođene ulaze, rampe, liftove, pristupačne toalete, parking mjesta i taktilne oznake za osobe sa oštećenjem vida.

Osim što se odnosi na nove građevinske projekte, standard takođe pruža smjernice za unapređenje postojećih objekata kako bi se ispunili zahtjevi pristupačnosti u skladu s modernim principima univerzalnog dizajna. ISO 21542:2021 ne samo da doprinosi poboljšanju fizičke pristupačnosti, već i unapređuje kvalitet života osoba sa invaliditetom omogućavajući im veći stepen samostalnosti i inkluzije u društvenim i javnim aktivnostima.

Implementacija ovog standarda posebno je važna za objekte u javnoj upotrebi, gdje je neophodno osigurati da sve osobe mogu ravnopravno pristupiti i koristiti javne usluge bez prepreka. Njegova primjena omogućava usklađivanje sa međunarodno priznatim

40 ISO - International Organization for Standardization, the International Organization for Standardization, brings global experts together to agree on the best way of doing things – for anything from making a product to managing a process, Building construction — Accessibility and usability of the built environment, dostupno na: <https://www.iso.org/standard/71860.html>

principima pristupačnosti, a ujedno doprinosi ispunjavanju pravnih i regulativnih zahtjeva u mnogim državama koje su usvojile slične standarde kroz nacionalna zakonodavstva. Stoga, **ISO 21542:2021 predstavlja osnovni okvir za stvaranje okruženja koje je inkluzivno i dostupno svim građanima, bez obzira na njihove individualne potrebe i sposobnosti.**

U okviru Evropske unije, standardi koji su obavezujući obično dolaze kroz **evropske norme** (EN standarde) koje donosi **Evropski komitet za standardizaciju** (CEN) ili kroz direktive i regulative Evropske komisije. Kada se određeni ISO standard prihvati i objavi kao EN standard, tada on može postati obavezan za države članice EU ukoliko je usvojen kroz nacionalno zakonodavstvo.

Jedan od ključnih standarda je **EN 17210:2021**, naslovljen **“Pristupačnost i upotrebljivost izgrađenog okruženja – Funkcionalni zahtjevi”**⁴¹. Ovaj standard je namijenjen definisanju osnovnih, zajedničkih minimalnih funkcionalnih zahtjeva i preporuka, primjenjivih na cijeli spektar izgrađenog okruženja, kako bi se osigurala pristupačnost i upotrebljivost, u skladu s principima Dizajna za sve / Univerzalnog dizajna. Cilj je omogućiti pravednu i sigurnu upotrebu prostora za širok spektar korisnika, uključujući osobe sa invaliditetom.

Funkcionalni zahtjevi i preporuke za pristupačnost i upotrebljivost opisani u ovom standardu odnose se na projektovanje, izgradnju, renoviranje, adaptaciju i održavanje izgrađenih okruženja, uključujući spoljne pješačke i urbane prostore.

EN 17210:2021 razvijen je na osnovu konsenzusa i u bliskoj saradnji s relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući ANEC (Evropska asocijacija za koordinaciju potrošačke reprezentacije u standardizaciji), EDF (Evropski forum osoba sa invaliditetom), AGE Platform Europe, Evropsku komisiju, ENAT (Evropska mreža za pristupačni turizam), SBS (Standardi za mala preduzeća) i ETSA (Evropska asocijacija tekstilnih usluga). Takođe, CEN-CLC/JTC 11 je blisko sarađivao sa CEN/TC 10 (standardizacija liftova, pokretnih stepenica i pokretnih traka).

Evropski standard. objavljen 2021. godine, trenutno se revidira u skladu sa zahtjevom za standardizaciju M/587 Evropske komisije.

Pored toga, postoje i drugi relevantni standardi koji podržavaju pristupačnost izgrađenog okruženja, kao što su **EN 81-70**⁴² - Standard koji se odnosi na pristupačnost liftova za osobe sa invaliditetom i **EN 301 549**⁴³ - Standard koji se fokusira na pristupačnost informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), uključujući web stranice i mobilne aplikacije, što je posebno važno za digitalnu pristupačnost u javnim objektima.

41 Evropska Komisija, EN 17210:2021. Accessibility and usability of the built environment - Functional requirements, dostupno na: https://accessible-eu-centre.ec.europa.eu/content-corner/digital-library/en-172102021-accessibility-and-usability-built-environment-functional-requirements_en

42 Institut za standardizaciju Srbije, SRPS EN 81-70:2021, dostupno na: https://iss.rs/sr_Cyrl/project/show/iss:proj:68011

43 ETSI (European Telecommunications Standards Institute), EN 301 549 V3 the harmonized European Standard for ICT Accessibility, dostupno na: <https://www.etsi.org/human-factors-accessibility/en-301-549-v3-the-harmonized-european-standard-for-ict-accessibility>

Iako EU pruža okvir za pristupačnost, **svaka država članica** je odgovorna za implementaciju ovih smjernica u skladu sa sopstvenim zakonodavstvom. Mnoge države članice su razvile **nacionalne standarde** i zakone koji regulišu pristupačnost javnih objekata. Iako ovi zakoni variraju od zemlje do zemlje, osnovna načela EU direktiva ostaju dosljedna: **javne zgrade i infrastruktura moraju biti pristupačni za sve, uključujući osobe sa invaliditetom.**

Iako na nivou EU postoji zakonski okvir i strategije koje naglašavaju pristupačnost objekata u javnoj upotrebi, specifični tehnički standardi mogu se razlikovati od zemlje do zemlje, jer države članice same donose zakone i standarde koji odgovaraju tim okvirima. Direktive EU daju minimum standarda, dok se konkretni tehnički zahtjevi mogu naći u nacionalnim zakonodavstvima i evropskim normama. Evropska komisija, zajedno sa državama članicama, radi na daljoj harmonizaciji i unapređenju tih standarda kako bi se obezbijedila jednaka pristupačnost za sve građane EU, uključujući osobe sa invaliditetom.

8. UNIVERZALNI DIZAJN / DIZAJN ZA SVE

Univerzalni dizajn je filozofija koliko i dizajnerski kod. On podrazumijeva promišljen pristup oblikovanju prostora zasnovan na integrisanom procjenjivanju i razumijevanju konteksta i potreba korisnika. Univerzalni dizajn prožima principe koji čine osnovu naših nacionalnih i regionalnih planirskih prioriteta, te može dodati vrijednost na svim nivoima našeg planerskog sistema, stvarajući responzivne, funkcionalne, inkluzivne i održive gradove i opštine.

Dizajn za sve u kontekstu pristupačnosti javnih zgrada odnosi se na inkluzivan pristup koji osigurava da prostori budu upotrebljivi za sve ljude, bez obzira na godine, sposobnosti ili pokretljivost. Ovaj koncept prevazilazi puko usklađivanje sa zakonskim standardima pristupačnosti i ima za cilj stvaranje okruženja koja su intuitivna, udobna i efikasna za sve korisnike, uključujući osobe sa invaliditetom, starije osobe i one sa privremenim poteškoćama. Javne zgrade poput opštinskih uprava, sudova i pošta svakodnevno koriste različite kategorije građana, zbog čega je važno da budu projektovane tako da eliminišu fizičke, senzorne i kognitivne barijere.

Ključni principi Dizajna za sve uključuju pristup bez prepreka, široka automatska vrata i neometane staze kako bi se olakšalo kretanje osobama koje koriste invalidska kolica, hodalice ili dječja kolica. Unutar zgrade, jasna signalizacija sa taktilnim oznakama, brajevim pismom i kontrastnim bojama pomaže osobama sa oštećenjem vida, dok akustični vodiči ili indukcione petlje podržavaju one sa oštećenjem sluha. Recepcije, informacioni pultovi i šalteri treba da budu prilagođeni dvostrukim ili podesivim visinama kako bi ih mogli koristiti i stojeći i sjedeći korisnici. Osvjetljenje, boje i materijali igraju ključnu ulogu u pristupačnosti, pri čemu neodsajni

materijali i dobro osvetljeni prostori smanjuju napor za osobe sa slabijim vidom.

Osim fizičke pristupačnosti, koncept obuhvata i digitalne interfejsa, obezbjeđujući da samouslužni terminali, aparati za izdavanje karata i sistemi za onlajn zakazivanje budu prilagođeni osobama sa različitim sposobnostima. Promišljeno dizajnirani toaleti, obilježena parking mjesta blizu ulaza i planovi hitne evakuacije koji uzimaju u obzir osobe sa invaliditetom dodatno doprinose inkluzivnosti javnih zgrada. Krajnji cilj Dizajna za sve jeste stvaranje javnog prostora u kojem svaka osoba, bez obzira na svoje fizičke ili kognitivne sposobnosti, može da se kreće, koristi usluge i učestvuje u društvenom životu bez prepreka.

Kada se govori o univerzalnom dizajnu u kontekstu fizičkog okruženja i objekata u javnoj upotrebi, kao što su opštinske zgrade, sudovi, pošte i slični objekti, poenta je da se prostori i infrastruktura projektuju na način koji je pristupačan i upotrebljiv za sve, bez potrebe za dodatnim prilagođavanjima ili specijalnim adaptacijama. Univerzalni dizajn teži stvaranju okruženja koje uzima u obzir raznovrsne potrebe svih korisnika, uključujući osobe sa invaliditetom, starije osobe, osobe sa privremenim oštećenjima, ali i sve ostale, kao što su roditelji sa decom ili ljudi koji nose teže terete.

Ovaj pristup se temelji na ideji da je **najbolje rješenje ono koje uzima u obzir što širu grupu korisnika od samog početka**, tako da se objekti dizajniraju tako da su pristupačni svim korisnicima, bez potrebe za naknadnim modifikacijama ili prilagođavanjima. Dakle, univerzalni dizajn ne znači samo postavljanje rampi ili lifta za osobe sa invaliditetom, već obuhvata i detalje poput ergonomije, jasnoće u signalizaciji, ugradnje automatskih vrata, dobrog osvetljenja, dobrih zvučnih i taktilnih oznaka, kao i prilagođenih usluga za korisnike sa različitim potrebama.

Što se tiče zakonskih standarda i obaveznosti, univerzalni dizajn u velikoj mjeri zavisi od specifičnih zakona i regulativa koje se primjenjuju na teritoriji određene zemlje. U nekim zemljama, poput onih članica Evropske unije, postoje smjernice i propisi koji podstiču ili zahtijevaju primjenu univerzalnog dizajna, iako se ponekad mogu smatrati preporukama ili „najboljim praksama“, dok u drugim slučajevima mogu biti obavezni. Na primer, prema Evropskom aktu o pristupačnosti, koji se odnosi na usluge u javnim objektima, države članice moraju osigurati da objekti koji pružaju javne usluge budu dostupni i upotrebljivi za sve građane. Ovaj akt je usklađen sa principima univerzalnog dizajna, jer traži da se svi objekti koji pružaju usluge za javnost projektuju tako da budu pristupačni osobama sa invaliditetom.

U Crnoj Gori, postoje zakoni i propisi koji propisuju osnovne zahtjeve pristupačnosti, o čemu je bilo više riječi u prethodnom odjeljku u kome je data analiza nacionalnog zakonodavstva u ovoj oblasti. S tim u vezi, tumačeći odredbe Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, te Pravilnika o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom, zaključuje se da naše zakonodavstvo podstiče primjenu univerzalnog dizajna, iako se u praksi često pojavljuju izazovi kada je u pitanju njegovo dosljedno sprovođenje. Navedeno znači, da postoji veliki broj starijih zgrada koje su vremenom dobile namjenu objekata u javnoj upotrebi, a koje nije moguće u potpunosti uskladiti sa standardima

univerzalnog dizajna. Međutim, i takvi objekti bi trebalo da pruže bar osnovnu pristupačnost, kao što su rampe, liftovi ili obezbjeđivanje pristupačnih toaleta za osobe sa invaliditetom.

Univerzalni dizajn, dakle, ne predstavlja samo tehnički standard, već je filozofija koja se sve više promovira i usvaja na nivou zakonodavstva, jer omogućava da javni prostori postanu inkluzivni i da svi korisnici imaju jednak pristup uslugama. Iako može biti izazovno implementirati univerzalni dizajn u svakom objektu, cilj je da se stvore prostori koji zadovoljavaju potrebe što šire grupe ljudi, čime se olakšava svakodnevni život i doprinosi socijalnoj integraciji svih građana.

U tom kontekstu, ključno je da se kroz adekvatnu institucionalnu podršku, plansko finansiranje i kontinuiranu edukaciju svih relevantnih aktera osigura da pristupačnost ne ostane samo zakonska obaveza, već postane standardna praksa koja unapređuje kvalitet života i omogućava ravnopravno učešće svih građana u društvu.

9. PRISTUPAČNOST JAVNIH OBJEKATA OSI U GRADOVIMA EVROPSKE UNIJE

Za osobe sa invaliditetom pristupačan grad znači mogućnost da preuzmu vođstvo svog života, donoseći sopstvene odluke i potpuno se angažujući u svakodnevnom životu i zajednici, kao i njihovi vršnjaci. Uticaj pristupačnosti proteže se na različite aspekte gradskog života, obuhvatajući javni prevoz, infrastrukturu, administraciju, slobodno vreme i digitalne usluge. Važno je da su takvi gradovi i sami po sebi ljubazniji za sve ostale, uključujući starije ljude, turiste koji nose svoj prtljag, one sa djecom u kolicima i sve osobe sa invaliditetom.

Nagrada **Access Citi Award**⁴⁴ najbolje oslikava napore evropskih gradova u podsticanju pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. Ova nagrada služi kao platforma za gradove da ilustruju svoje transformativne inicijative, eliminišući barijere i postavljajući inspirativan primjer za druge koji će slijediti. Otvorena za sve gradove EU koji imaju više od 50.000 stanovnika, nagrada Access Citi prolazi kroz **rigorozni proces evaluacije**. Nacionalni žiri sprovodi početnu procjenu, a zatim žiri EU koji se sastoji od stručnjaka za pristupačnost, koji marljivo biraju pobjednika i dva drugoplasirana. Pored toga, posebne nagrade pohvaljuju gradove koji se ističu u određenim oblastima, priznajući dostignuća u oblasti informacionih i komunikacionih tehnologija, izgrađenog okruženja, javnih objekata i usluga i transporta.

Prepoznajući značaj koji ova nagrada ima za unaprijeđenje gradova država članica EU, u nastavku ukazujemo na tri najbolja grada EU koja su zasluženo u 2014. godini proglašeni za najpristupačnije osobama sa invaliditetom.

⁴⁴ Evropska Komisija, Access City Award 2024: Examples of best practice in making EU cities more accessible, dostupno na: <https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2024/10/ACCESS-CITY-Award-2024.pdf>

9.1. San Cristóbal de La Laguna – Španija

Španski grad San Kristobal de La Laguna dobio nagradu Access Citi Avarđ za 2024. godinu, za svoj sveobuhvatan pristup pristupačnosti i posvećenost poboljšanju kvaliteta života osoba sa invaliditetom.

San Kristobal de La Laguna (La Laguna) je historijski grad koji se nalazi na sjeverozapadu Tenerifa na Kanarskim ostrvima, Španija. Prepoznat kao prvi grad mira bez zidina, La Laguna je 1999. godine stekla prestižni status grada svjetske baštine. Prihvatajući svoju bogatu kulturnu, vjersku i komercijalnu pozadinu, grad je od 2005. godine aktivno slijedio model fokusiran na inkluzivnost. Cilj je jasan: **obezbijediti univerzalni pristup za sve, svuda.**

Godine 2005, La Laguna je započela projekat pješaćenja historijskog centra grada, proširujući svoje napore kako bi osigurala pristupačnost historijskih ulica i zgrada.

Trenutno je 70% opštinskih objekata, uključujući sportske centre, zgrade socijalnih službi i kulturne ustanove, pristupačno. U toku su projekti poboljšanja koji imaju za cilj uvođenje rampi, poboljšane signalizacije i prilagođenih toaleta.

Avenija de La Trinidad, jedna od glavnih saobraćajnica koja vodi u i iz grada, opremljena je akustičnim semaforima i taktilnim stazama kako bi se olakšala mobilnost osobama sa oštećenjem vida. Godišnji planovi fokusirani su na uklanjanje barijera na javnim površinama kako bi se garantovala univerzalna mobilnost.

La Laguna se ponosi time što ima **100% pristupačne tramvaje**. Pristupačne aplikacije za tramvaje i autobuse, 'TITSA' i 'VÍA-MÓVIL', omogućavaju korisnicima da prate svoja putovanja i kupuju karte online, dok je **92% urbanih i 70% međugradskih autobusa pristupačno**. Pored toga, La Laguna ima 9 prilagođenih taksija za putnike sa invaliditetom, naročito za one koji koriste invalidska kolica ili pomagala za mobilnost.

La Laguna promovise **digitalnu pristupačnost nudeći administrativne postupke, kao što su pristupanje opštinskim uslugama ili plaćanje poreza, putem interneta**, koristeći karakteristike poput lako čitljivih obrazaca i dokumenata, korisnički prijatnog dizajna veb sajta, višejezičke podrške i kompatibilnosti sa asistivnim tehnologijama.

Posvećenost La Lagune pristupačnosti institucionalizovana je u **Deklaraciji za odbranu prava osoba sa invaliditetom**. Godine 2021., grad je napravio dalji iskorak usvajanjem **Pravilnika o Savjetu za invaliditet**. Ovaj regulatorni okvir ne samo da formalizuje osnivanje Savjeta za invaliditet (koji direktno uključuje osobe sa invaliditetom u donošenje odluka kroz konsultativni rad), već uvodi i ulogu **Ombudsmana za osobe sa invaliditetom**.

Ombudsman za osobe sa invaliditetom prvi put je izabran u decembru 2022. godine. Ova funkcija služi kao nezavisni savjetnik Gradskom vijeću, fokusirajući se na koordinaciju i promociju inicijativa za pristupačnost u saradnji sa Savjetom za invaliditet.

Formalna posvećenost La Lagune pristupačnosti takođe je odražena u implementaciji različitih planova pristupačnosti od 2005. godine, sa najnovijim planom koji je usvojen 2022. godine. Saradnja sa reprezentativnim udruženjima osoba sa invaliditetom predstavlja osnovu procesa planiranja.

Ovi mehanizmi za koordinaciju napretka pokazuju strukturirani, saradnički i sveobuhvatan pristup La Lagune pristupačnosti. Zanimljivo je da **grad izdvaja potrebna sredstva u budžetu kako bi osigurao uspešnu implementaciju svog plana pristupačnosti, što ističe njegovu finansijsku posvećenost ostvarivanju inkluzivnosti.**

Pružanje 250 usluga tumačenja za gluve i nagluve osobe u manje od godinu dana naglašava posvećenost La Lagune uklanjanju komunikacijskih barijera. Pored toga, godišnja pomoć koja se odobrava za više od 100 osoba sa invaliditetom, u iznosu od više od 120.000 €, pokazuje praktičnu podršku koja se pruža u cilju poboljšanja kvaliteta života pojedinaca koji se suočavaju sa specifičnim izazovima.

Ove konkretne inicijative pokazuju posvećenost La Lagune implementaciji opipljivih mjera koje pozitivno utiču na živote njenih građana sa invaliditetom.

9.2. Łódź – Poljska

Grad Łódź, smješten u centralnom dijelu Poljske, osvojio je drugo mjesto za implementaciju sveobuhvatnih standarda pristupačnosti koji vode sve opštinske investicije.

Łódźje gustonastanjen grad sa jedinstvenom istorijom. Brzo se transformisao u užurbanu metropolu tokom 19. vijeka zahvaljujući procvatu tekstilne industrije. Łódź prihvata multikulturalizam, kao naslijeđe migracija koje su se dešavale tokom industrijskog procvata. Danas je to akademski, kulturni i industrijski centar, sa hiljadama istorijskih zgrada iz tog perioda, šest javnih univerziteta i brojnim kulturnim ustanovama.

Nepokolebljiva posvećenost Łódźa pristupačnosti ogleda se kroz kontinuirano praćenje i unapređivanje **"Standarda pristupačnosti Łódź"**. Grad obezbjeđuje transparentnost u tim naporima kroz sveobuhvatno izvještavanje o inicijativama fokusiranim na pristupačnost, kao i širim urbanim projektima u svom godišnjem izvještaju. Grad je kreirao **"Akcioni plan za obezbeđivanje pristupačnosti za osobe sa posebnim potrebama"** koji će voditi inicijative za pristupačnost od 2021. do 2024. godine.

Posvećenost Łódźa pristupačnosti ogleda se u njegovom odvojenom odjeljenju i **gradskom službeniku za osobe sa invaliditetom**. Ovo osigurava niz usluga, uključujući online tumačenje znakovnog jezika, lako čitljive informacije i indukcione petlje u zgradama opštine. **Usluga Mobilnog službenika**, koja je uvedena 2019. godine, fokusira se na pružanje personalizovane pomoći kod kuće osobama koje imaju poteškoće u pojseti gradskoj kancelariji. Takođe, inovativni sistem 'TOTUPOINT' poboljšava pristupačnost za osobe sa oštećenjem vida, koristeći

elektronske tagove povezane sa pametnim telefonima koji pružaju zvučne informacije i taktilne povratne informacije.

Informacioni kiosci postavljeni na strateškim mjestima širom Łódźa opremljeni su zvučnom asistencijom, velikim ekranima i interfejsima koji su prilagođeni različitim vrstama invaliditeta. Oni služe kao ključne tačke za nezavisan pristup osnovnim informacijama i uslugama.

Strategija Łódźa stavlja akcenat na socijalnu inkluziju i učešće osoba sa invaliditetom. Više od 250 nevladinih organizacija u Łódźu fokusira se na pitanja invaliditeta, aktivno učestvujući u opštinskim savjetodavnim tijelima kao što su Opštinski centar za socijalnu zaštitu (MOPS), Tačka informacija za osobe sa invaliditetom u Łódźu i Udruženje osoba sa invaliditetom u Łódźu. Fabrika urbanih aktivnosti, centar za socijalnu komunikaciju, igra ključnu ulogu u olakšavanju društvenog dijaloga i participativnih procesa kako bi se podržalo stalno unapređenje.

Łódź se bavi aktivnostima podizanja svijesti i dijeli svoja iskustva na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Na lokalnom nivou, inicijative poput programa **“Pristupačna Łódź”** i odbora za pristupačnost, angažuju zajednicu kroz kampanje podizanja svijesti i online platforme. Na nacionalnom nivou, Łódź učestvuje u programima i konferencijama kao što su Forum pristupačnih gradova i opština, Nacionalna konferencija o pristupačnosti i Konferencija o pristupačnom turizmu, gdje doprinosi uvidima za poboljšanje pristupačnosti širom Poljske.

Na međunarodnom nivou, članstvo grada u Evropskoj mreži pristupačnih gradova i posvećenost Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom pružaju gradu prilike da podijeli svoje uspješne prakse globalno.

9.3. Saint-Quentin – Francuska

Smješten u trokutu Pariz–London–Brisel, Saint-Quentin se ponosi bogatom istorijom koja traje više od 2.000 godina, karakterisanom spajanjem gotičke i art-deko arhitekture. Godine 2006, grad je od strane francuske vlade imenovan „Gradom umjetnosti i istorije“, što označava njegovu dvostruku posvećenost očuvanju svog bogatog nasljeđa i prioritetu pristupačnosti.

Saint-Quentin teži da postane pionir u oblasti pristupačnosti.

Pokazujući svoju dugoročnu posvećenost pristupačnosti, Saint-Quentin se **fokusira na revitalizaciju javnih prostora**. Trenutne renovacije, posebno u centralnim oblastima poput Trga Bazilike, imaju za cilj potpunu pristupačnost. **Zapanjujućih 88% javnih zgrada, uključujući škole, sada je pristupačno.** Grad je uveo brojne pristupačne pješačke prelaze i opremio 60% semafora zvučnim sistemima za osobe sa oštećenjem vida.

Gradska katedrala Notre-Dame, Kuća kulture, sportski centar, Park Grand Pressigny, Gradska uprava i biblioteka, sve su prošle kroz poboljšanja pristupačnosti, poput uvođenja rampi, liftova i prilagođenih objekata.

Saint-Quentin je napravio značajan napredak u inkluzivnom transportu, sa svim autobusima i 70% autobusnih stanica koje su sada pristupačne. Uvođenje usluge prevoza „AndiGO“ na zahtjev proširuje benefite mobilnosti na osobe sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Autobus „France Services“ pomaže osobama sa smanjenom pokretljivošću da obave administrativne zadatke, poput apliciranja za socijalnu pomoć, obnavljanja identifikacionih dokumenata i pristupa zdravstvenim uslugama.

Inkluzivne mjere u vrtićima, školama i igralištima podržavaju aktivno učešće sve djece. Personalizovani planovi učenja, asistivne tehnologije i obuka nastavnika o inkluzivnosti pomažu u promociji inkluzivnog društvenog okruženja. Igrališta su dizajnirana da budu pristupačna, sa sadržajima prilagođenim za osobe u invalidskim kolicima i senzorno-prijateljskim prostorima.

Zamjenik gradonačelnika, koji vodi sektor za invaliditet, osigurava koherentan pristup upravljanju koji podržava posvećena služba za zdravlje i invaliditet, Opštinski centar za socijalnu akciju (CCAS). CCAS nudi finansijsku pomoć, savjetovanje i zagovaranje za građane koji se suočavaju s izazovima vezanim za zdravlje i invaliditet. Sarađuje sa lokalnim organizacijama i vladinim agencijama kako bi osigurao pristup osnovnim uslugama, pružajući upućivanja na specijalizovane zdravstvene usluge.

Inicijative za komunikaciju, kao što je obuka gradske komunikacione službe u upotrebi jednostavnog jezika, koriste svima, posebno osobama sa intelektualnim invaliditetom, teškoćama u učenju i posjetiocima koji imaju ograničeno znanje francuskog jezika.

Agentti za grad i tim „accessi-parcours“ neumorno ocjenjuju i unapređuju pristupačnost u Saint-Quentinu, uključujući osobe sa invaliditetom i relevantne partnere kako bi pružili sveobuhvatan pogled. Grad je uspostavio građanske savjete, savjete za invaliditet i savjete za mentalno zdravlje, čime dodatno pokazuje svoju posvećenost inkluzivnom donošenju odluka.

Saint-Quentin je implementirao sveobuhvatne mjere pristupačnosti za Tour de France, uključujući unapređenu infrastrukturu (privremene rampe, pristupačna parking mjesta i određena mjesta za gledanje za posmatrače sa invaliditetom), tumačeći znakove tokom događaja, te informacije pružene na Brajevom pismu, u velikom štampanom formatu i audio formatu. Grad je podigao svijest o ovim merama putem različitih kanala, uključujući lokalne novine i društvene mreže. „Ekološki kvart Maréchal Juin“ i novi sportski centar, oba projekta koja uključuju građane i dizajnirana sa estetskim i ekološkim izuzetnostima na umu, pokazuju dvostruku posvećenost grada pristupačnosti i održivom razvoju.

9.4. Tübingen - Njemačka

Smešten na oko 30 kilometara južno od Štutgarta, Tübingen je jedan od najživljih i najmlađih gradova u Njemačkoj. Težeći održivoj budućnosti, grad je postavio vizionarski cilj da postigne klimatsku neutralnost do 2030. godine. Inicijativa **Novi evropski Bauhaus**, pokrenuta od strane

Evropske komisije 2020. godine, izražava ambiciju EU da stvori mjesta, proizvode i načine života koji su lijepi, održivi i inkluzivni.

Nova autobuska stanica u Tübingenu je odličan primer pristupačnog urbanog dizajna, koji spaja funkcionalnost sa estetskom i zelenom privlačnošću. Inicirana 2017. godine, a predviđeno je da bude završena do kraja 2023. godine, ova saobraćajna tačka prioritizuje mobilnost bez prepreka. Grad je aktivno uključio organizaciju za invaliditet FORUM INKLUSION u planiranje autobuske stanice tokom više od četiri godine kako bi se osiguralo da prostor zadovoljava različite potrebe svih pojedinaca, uključujući osobe sa invaliditetom.

Povišeni ulazni plato stanice osigurava lako pristupanje svim ulazima. Inovativni dizajn krovova autobusnih stajališta, podržanih kosim kolonama, doprinosi vizuelnoj privlačnosti stanice, dok se integrišu sa novopodignutim drvenjakom. Ovo stvara harmoničan spoj moderne infrastrukture, pristupačnosti i prirodnih elemenata.

Dodatno, uključivanje plana orijentacije, taktilnog stola i pristupačnih prostora za osobe u invalidskim kolicima, poput vodenog elementa, doprinosi stvaranju zaista javnog prostora za sve u srcu grada. Štaviše, autobuska stanica uključuje i stanicu za bicikle sa kafićem koji vode osobe sa invaliditetom.

Tübingen prioritizuje pristupačnost daleko izvan svoje nove autobuske stanice. 2022. godine, grad je objavio svoj **"Akcioni plan 2022: Tübingen inkluzivan i pristupačan"**, kako bi postavio sistemski, održiv i opsežan pristup pristupačnosti i učešću osoba sa invaliditetom u svim oblastima života. Službenici za inkluziju iz svih opštinskih zajednica u okrugu Tübingen dio su mreže. Dodatno, grad je ponudio redovne obuke za svoje zaposlene o inkluzivnom jeziku i jednostavnom jeziku.

U istorijskom starom gradu, grad je implementirao taktilne vodiče za osobe sa oštećenjem vida, uz očuvanje istorijskih i estetskih karakteristika oblasti. U novim četvrtima, **pristupačan dizajn javnih prostora je standard.**

Ulazi i izlazi iz zgrada imaju rampaste veze. Smanjenja trotoara, različiti vodiči za osobe sa oštećenjem vida i javni toaleti pristupačni za osobe u invalidskim kolicima stvaraju okruženje koje prioritizuje udobnost i praktičnost za sve građane i posetioce.

Grad koristi uniformni sistem signalizacije i vodiča sa kontrastnim bojama, piktogramima i lako čitljivim tekstovima. Tübingen takođe nudi pristupačne gradske ture i brojne prostore za događaje, uključujući sistem induktivnih petlji.

Ispred gradskog muzeja na Kornhausstraße, nalazi se bronzani trodimenzionalni model starog grada Tübingena u razmjeri 1:500. Ugravirane natpise na Brajevom pismu pružaju imena i informacije o znamenitostima, ulicama i istoriji grada. Ovo omogućava svima, naročito osobama sa oštećenjem vida, da bolje razumiju i dožive grad, njegovu urbanističku i arhitektonsku baštinu.

Posvećenost Tübingena stvaranju pristupačnih obrazovnih centara i vrtića za svu djecu takođe

je izuzetna. Grad je učinio škole fizički pristupačnijim sa karakteristikama kao što su rampe i liftovi, usvojio inkluzivni nastavni plan u školama i obezbijedio obuku za vaspitače o inkluziji. **Muzička škola Tübingen se izdvaja po tome što takođe nudi inkluzivno obrazovanje u ranom uzrastu.** Štaviše, gradska biblioteka je pristupačna i pruža knjige i na Brajevom pismu.

9.5. Okrug Južni Dublin – Irska

Smješten između rijeke Liffey na sjeveru i Dublin Mountains na jugu, Okrug Južni Dublin je živahna i inkluzivna regija koja se nalazi 16 kilometara jugozapadno od centra Dablina. Posvećen društvenoj inkluziji i ravnopravnom pristupu, Okrug Južni Dublin stavlja prioritete na potrebe svih stanovnika, uključujući osobe sa invaliditetom, prilikom dizajniranja i pružanja usluga.

Od 2015. godine, Savjet Okruga Južni Dublin fokusirao se na razvoj više od 40 novih prostora za igru koji uključuju principe univerzalnog dizajna – konkretno, pravičan pristup, fleksibilnost u upotrebi, jednostavnost i intuitivnu upotrebu, perceptibilne informacije, toleranciju na greške, minimalan fizički napor i odgovarajuću veličinu i prostor za pristup i upotrebu.

Prostori za igru, koji su karakterisani livadama, drvećem, brdima, potocima i drugim prirodnim elementima, stavljaju prioritet na kontakt s prirodom, što je rezultiralo dužim vremenom provedenim na igralištima, povećanom maštovitom igrom i širim spektrom igračkih iskustava za sve. Pružanje pristupa prirodi učinilo je prostore za igru održivijim, sa nižim troškovima održavanja. Pored fizičke pristupačnosti i prirodnih karakteristika, **prostori za igru su dizajnirani tako da zadovolje potrebe dece sa mentalnim, intelektualnim i senzornim invaliditetima, uključujući elemente kao što su oprema za senzornu igru, tihi prostori, inkluzivne strukture za igru i jasni znakovi za orijentaciju.** Ovi dizajnerski elementi imaju za cilj da pruže podržavajuće i inkluzivno okruženje za svu djecu, kako bi igrali zajedno sa svojim vršnjacima.

Savjet Okruga Južni Dublin uspostavio je sebi reputaciju kao lokalna vlast koja podržava pismenost, implementirajući politike i planove koje je akreditovala Nacionalna agencija za pismenost odraslih za korišćenje jednostavnog engleskog jezika. Korporativni plan za period 2020–2024. godine, potvrda je ovog opredjeljenja, osiguravajući da politike i planovi Savjeta redovno prolaze kroz lekturu kako bi se rješavali jezički problemi u vezi sa ravnopravnošću, pristupačnošću i jednostavnim jezikom.

Brajevo i taktilno označavanje implementirani su širom okruga, uključujući gradske kancelarije, biblioteke, kao i objekte na stadionu Tallaght i u društvenim centrima. Dodatne mjere, poput uvođenja indukcionih petlji i Irske usluge daljinskog tumačenja za osobe sa oštećenjem sluha, dodatno potvrđuju opredjeljenje Savjeta Okruga Južni Dublin za pristupačnost.

Vrtići, škole i igrališta Savjeta Okruga Južni Dublin nude pristupačne objekte, podstiču kulturu poštovanja i razumijevanja među učenicima i osobljem kroz obrazovne programe, te pružaju personalizovane podrške za djecu sa posebnim potrebama. Ove mjere imaju za cilj osigurati

aktivno učešće sve djece, bez obzira na njihove sposobnosti. Savjet Okruga Južni Dublin takođe osigurava da su njegove biblioteke prijateljske prema osobama sa autizmom, nudeći resurse i objekte prilagođene različitim potrebama.

Posvećenost Okruga Južni Dublin pristupačnosti ogleda se u različitim strateškim dokumentima, uključujući Korporski plan 2020–2024, Plan razvoja okruga 2022–2028, Okvir za ljudska prava i jednakost u javnom sektoru, Strategiju stanovanja i invalidnosti Okruga Južni Dublin, te Plan razvoja biblioteka “Naše biblioteke, Naša budućnost” za period 2023–2027.

Opština Južni Dublin aktivno uključuje osobe sa invaliditetom u svoje procese donošenja odluka kroz inicijative kao što je **Savjetodavni i konsultativni panel za invaliditet**, koji je osnovan 2010. godine. Ovaj panel, koji se sastoji od pojedinaca sa ličnim ili profesionalnim interesima u oblasti pristupačnosti, pruža dragocjene uvide kako bi se obezbijedilo da objekti, usluge i aktivnosti budu dizajnirani tako da budu dostupni cijeloj zajednici.

Opština je posvećena kontinuiranom unapređenju i preduzela je korake kako bi efikasno komunicirala sa javnošću, uključujući obezbjeđivanje tumačenja na irskom znakovnom jeziku, postavljanje komunikacionih tabli u dječjim igralištima i prikupljanje povratnih informacija o njihovoj efikasnosti.

9.6. Skellefteå – Švedska

Skellefteå, obalski grad smješten na sjeveru Švedske, dio je provincije Lapland, što znači da zima donosi svoje izazove u pogledu pristupačnosti. Nakon što je osvojio treće mesto na takmičenju Access City Award 2020. godine, Skellefteå je nastavio da stavlja pristupačnost na prvo mesto i da razmatra načine za poboljšanje pristupačnosti grada uz snažan sistem praćenja i evaluacije, što je rezultiralo osvajanjem prvog mjesta na takmičenju Access City Award 2023.⁴⁵

Municipalna strategija Skellefteå za pristupačnost i participaciju, “Ett Skellefteå för alla 2015–2025” (Skellefteå za sve 2015–2025), implementira se na najvišem nivou od strane Gradskog savjeta. Glavni cilj je potpuna participacija svih građana na svim nivoima društva. To se ostvaruje kroz tri fokusne oblasti: **povećanje pristupačnosti, podizanje nivoa svijesti i bolja edukacija i zapošljavanje za osobe sa invaliditetom.**

Skellefteå pristupa pristupačnosti na sistematski i sveobuhvatan način, uključujući sve planske projekte zgrada i procese javnih nabavki, kao i kroz **opštinsku politiku o pristupačnim javnim prostorima**. Ova politika ima za cilj povećanje dosljednosti mera pristupačnosti u gradu, kroz nekoliko oblasti, kao što su pješački prelazi, taktilne trake i autobuske stanice.

Pored toga, Skellefteå je iskoristio sredstva sa prethodne Access City nagrade kako bi dodatno unaprijedio pristupačnost. Specifične mjere implementirane tokom zimskih mjeseci ilustruju kako grad nastoji da ostane otvoren za sve tokom cijele godine.

⁴⁵ Access City Award 2023, dostupno na: <https://op.europa.eu/webpub/empl/access-city-award-2023/en/#chapter1>

Skellefteå-ova posvećenost pristupačnosti temelji se na snažnom sistemu za kontinuirani napredak. Ključni element ovog sistema je njegov **sistem praćenja i evaluacije**, koji je pohvaljen zbog svoje efikasnosti u praćenju napretka tokom vremena. Ovaj sistem ne samo da **mjeri postignuća grada, već takođe podstiče zaposlene u javnoj administraciji da prioritzuju pristupačnost**. Kontinuirana upotreba ovih evaluacija osigurava da poboljšanja budu održana i da Skellefteå ostane posvećen inkluziji.

Pored toga, Skellefteå aktivno podržava organizacije civilnog društva, uključujući 30 organizacija koje zastupaju osobe sa invaliditetom. Ove organizacije mogu aplicirati za finansijsku podršku od opštine, a na raspolaganju je i **značajno finansiranje za one koji žele poboljšati pristupačnost svojih usluga i objekata**. Ova finansijska podrška jača predstavljanje osoba sa invaliditetom i promoviše dostupnost pristupačnih usluga širom grada.

Skellefteå takođe prepoznaje važnost podizanja svijesti o pravima osoba sa invaliditetom. U tu svrhu, opština je razvila interaktivni edukativni kurs o UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom. Ovaj kurs je obavezan za sve zaposlene u opštini, a značajan broj lokalnih političara je učestvovao u njemu 2022. godine. Ova inicijativa osigurava da su i zaposleni i lideri dobro upućeni u pitanja pristupačnosti, stvarajući inkluzivnije okruženje u cijelom gradu.

Tehnologija igra ključnu ulogu u poboljšanju pristupačnosti u Skellefteå-u. Grad, u saradnji sa kancelarijom za turizam, učinio je pristupačne smještaje i objekte vidljivijim kroz inventar koji je dostupan na internet stranici opštine. Takođe, javna igrališta i ulice su opremljeni taktilnim informacijama i podnim grijanjem kako bi se spriječili rizici od snijega i leda, osiguravajući pristupačnost tokom cijele godine za sve. Autobusi u Skellefteå-ovoj mreži takođe su dizajnirani da budu veoma pristupačni, sa niskim podovima, rampama, tekstualnim ekranima i audio najavama.

Nedavno otvoreni Kulturni centar Skellefteå-a, SARA, još je jedan primjer grada koji razmišlja unaprijed. **Kulturni centar se ponosi aplikacijom za proširenu stvarnost koja uključuje funkcije kao što su 3D mapiranje, planiranje rute i zvučni sistem za osobe sa oštećenjem vida, osiguravajući da svi mogu potpuno pristupiti objektu.**

Štaviše, kako bi se rješavale potencijalne barijere, Skellefteå nudi web stranicu i SMS servis za osobe sa oštećenjem vida kako bi dobile najnovije informacije o radovima na putu i drugim preprekama. Grad takođe nudi programe obuke za mlade osobe sa intelektualnim teškoćama, pomažući im da istraže tehnologije koje će im pomoći u samostalnijem životu.

Integrisanjem principa univerzalnog dizajna u svaki projekat, Skellefteå osigurava da pristupačnost bude uključena u sve gradske aktivnosti i razvoj od samog početka. Ovaj holistički pristup koristi ne samo osobama sa invaliditetom, već poboljšava udobnost za širu zajednicu, pokazujući posvećenost Skellefteå-a stvaranju inkluzivnog okruženja za sve.

Fokusiranjem na univerzalni dizajn i inkluziju, Skellefteå gradi put ka pristupačnijoj i integriranijoj budućnosti za sve svoje građane.

10. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rezultati sprovedene analize pokazuju da fizička nepristupačnost javnih objekata u Crnoj Gori ostaje jedno od najizraženijih ograničenja za osobe s invaliditetom u ostvarivanju svojih prava, ravnopravnom učešću u društvenim tokovima i pristupu javnim uslugama. U brojnim slučajevima, objekti koji bi po zakonu trebalo da budu u potpunosti dostupni, u praksi pokazuju ozbiljne tehničke i infrastrukturne manjkavosti. Pitanje pristupačnosti, iako normativno prepoznato, još uvijek se suštinski ne posmatra kao integralni dio planiranja, gradnje i upravljanja javnim prostorima.

Neophodno je naglasiti da fizička pristupačnost ne predstavlja samo pitanje arhitektonske izvedbe – ona je direktno povezana sa konceptom ljudskih prava i društvene jednakosti. Pristup izgrađenom fizičkom okruženju je preduslov za puno učešće u obrazovanju, zapošljavanju, kulturi, zdravlju i političkom životu. Zato je rješavanje ovog problema pitanje društvene odgovornosti i funkcionalne demokratije.

Evropska unija, kroz Strategiju o pravima osoba sa invaliditetom 2021–2030, snažno promoviše principe univerzalnog dizajna, koji podrazumijevaju da se prostori, proizvodi i usluge dizajniraju tako da budu pristupačni i upotrebljivi za sve ljude, bez potrebe za dodatnim adaptacijama. Ovaj pristup ne koristi samo osobama s invaliditetom, već i starijim osobama, trudnicama, roditeljima sa djecom, i svim građanima koji se povremeno ili trajno suočavaju sa ograničenom pokretljivošću. Drugim riječima, univerzalni dizajn je koncept koji unapređuje kvalitet života cijelog društva.

Dodatno, važan primjer koji može poslužiti kao inspiracija za Crnu Goru jeste nagrada “Access City Award” koju Evropska komisija godišnje dodjeljuje gradovima koji postižu izuzetne rezultate u unapređenju pristupačnosti. Ove godine dobitnik ove prestižne nagrade bio je Beč, koji je prepoznat kao grad koji dosljedno i strateški gradi inkluzivnu urbanu sredinu. Beč je ostvario sistemski napredak kroz integrisane politike urbanizma, snažnu međusektorsku saradnju i trajnu uključenost samih osoba s invaliditetom u sve faze planiranja i odlučivanja. Takvi primjeri pokazuju da visoki standardi pristupačnosti nijesu rezultat samo finansijskih ulaganja, već i političke volje, institucionalne posvećenosti i društvene svijesti.

U tom kontekstu, Crna Gora bi trebalo da teži usklađivanju sa ovim pozitivnim praksama i postavi jasan cilj – da njeni gradovi u narednim godinama postanu kandidati za evropska priznanja u oblasti pristupačnosti. To se može ostvariti samo ako se pristupačnost sagleda kao strateški prioritet, a ne kao sporadičan ili tehnički izazov.

U savremenim demokratskim društvima, pristupačnost nije luksuz niti čin dobre volje – ona je temeljno ljudsko pravo i preduslov za puno učešće osoba s invaliditetom (OSI) u svim aspektima života. Iako su zakonski okviri u Crnoj Gori usklađeni sa međunarodnim konvencijama, stvarna primjena propisa i nivo pristupačnosti javnih prostora ostaju duboko ispod zadovoljavajućeg.

Osobe s invaliditetom svakodnevno se suočavaju sa barijerama koje ih isključuju iz obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, kulture i političkog života.

S obzirom na veličinu države i broj stanovnika, Crna Gora ima realnu mogućnost da, uz strateški pristup i političku volju, u relativno kratkom roku postane primjer inkluzivne sredine koja eliminiše barijere i diskriminatorne prakse prema OSI. Iskustva brojnih članica Evropske unije potvrđuju da sistemski i sveobuhvatni pristupi daju rezultate – a upravo takav okvir potrebno je izgraditi i kod nas.

Prvi korak u tom pravcu mora biti **hitna revizija i ažuriranje postojećih objekata**, naročito onih koji pružaju osnovne javne usluge. Iskustvo gradova poput Barselone, koja je započela sistemsku transformaciju urbanih prostora još devedesetih godina, pokazuje da čak i istorijski kompleksni gradovi mogu biti potpuno pristupačni ako se prepoznaju prioriteti i djeluje planski. Potrebno je pokrenuti sveobuhvatni program prilagođavanja objekata označenih kao potpuno ili djelimično nepristupačni, uz jasno definisane rokove i odgovorne aktere.

U tom procesu ključno je uvesti **obavezne eksterne procjene pristupačnosti**, jer iskustvo pokazuje da oslanjanje isključivo na internu samoprocjenu često prikriva stvarne nedostatke. U Njemačkoj, primjerice, lokalne vlasti redovno angažuju nezavisne sertifikovane stručnjake za evaluaciju objekata, čime se osigurava dosljedna primjena standarda i izbjegava formalizam. Takva praksa omogućava i transparentnije izvještavanje javnosti o stvarnom stanju.

Međutim, procjena bez pravne snage ne znači mnogo. Zato je neophodna **zakonska i inspekcijska konsolidacija**, odnosno jačanje institucionalne odgovornosti za sprovođenje zakona. Propisi koji regulišu pristupačnost moraju biti precizniji, a inspekcijski nadzor sistematičan i efikasan, uz mogućnost sankcionisanja nepostupanja. Primjeri iz Finske i Švedske potvrđuju da su jake inspekcijske strukture i jasne obaveze organa uprave ključne za dosljednu implementaciju pristupačnih rješenja.

Paralelno s tim, mora se obezbijediti **budžetska predvidivost i transparentnost**. Uvođenje obaveze da svi nivoi vlasti planiraju i izvještavaju o namjenskim izdvajanjima za unapređenje pristupačnosti, kako to već funkcioniše u Nizozemskoj, predstavlja temelj održivog napretka. Ulaganja u pristupačnost ne smiju biti prepuštena entuzijazmu pojedinaca, već sistemski predviđena u godišnjim budžetima.

Ključnu ulogu u prevenciji novih barijera ima princip **univerzalnog dizajna** – dizajna koji je od samog početka pristupačan za sve korisnike. Zakonski obavezati sve nove objekte i javne prostore da budu projektovani u skladu sa ovim principom znači postaviti temelje održive pristupačnosti, bez potrebe za skupim retroaktivnim prilagođavanjima. U Belgiji i Danskoj takva obaveza se stimuliše i fiskalno – poreske olakšice i subvencije dodjeljuju se za projekte koji dosljedno primjenjuju univerzalni dizajn, što je praksa koju bi Crna Gora mogla preuzeti.

Jednako važno je **institucionalizovati konsultacije sa organizacijama osoba s invaliditetom** u svim fazama planiranja – od projektovanja do evaluacije. "Ništa o nama bez nas" mora postati

živi standard. Grad Beč, koji je ove godine osvojio prestižnu nagradu **Access City Award** Evropske komisije, pokazao je kako neposredno uključivanje OSI u dizajn i upravljanje gradom vodi ka istinski inkluzivnom urbanom prostoru.

Osim fizičke, neophodna je i **digitalna i informativna pristupačnost**. Sve javne institucije treba da omoguće pristupačne veb stranice, informacije na lakom jeziku, te alternativne formate za osobe sa senzornim i intelektualnim teškoćama, što već čine brojne zemlje poput Irske i Slovenije. Transparentnost i inkluzivnost u digitalnom prostoru direktno utiču na dostupnost informacija i usluga.

U svrhu bolje orijentacije korisnika i olakšanja praćenja napretka, preporučuje se razvoj **digitalne platforme sa mapom pristupačnih lokacija**, kao i mogućnošću za prijavu prepreka. Slične aplikacije već koriste gradovi poput Amsterdama i Kopenhagena, a njihov efekat ogleda se i u povećanom povjerenju javnosti i učinkovitijem odgovoru nadležnih službi.

Naravno, nijedna promjena neće biti moguća bez **edukacije stručnog i upravljačkog kadra**. Potrebno je sprovesti redovne i obavezne edukacije za arhitekte, urbaniste, inženjere, donosiocje odluka i službenike o univerzalnom dizajnu i međunarodnim obavezama Crne Gore prema osobama s invaliditetom. Samo uz osnaženo i senzibilisano stručno osoblje može se obezbijediti održiva transformacija prostora i prakse.

Crna Gora ima priliku da, oslanjajući se na postojeće propise, međunarodne standarde i inspirativne prakse iz Evropske unije, započne novu fazu u razvoju inkluzivnog društva. Pristupačnost se ne smije više tretirati kao dodatak, već kao temelj savremenog urbanog razvoja i pokazatelj poštovanja ljudskih prava.

Iako je Crna Gora mala zemlja, upravo ta kompaktnost može biti njena najveća prednost – pruža mogućnost za efikasnije, brže i sveobuhvatnije sprovođenje reformi koje u većim sistemima traže znatno više vremena, sredstava i koordinacije. Ako postoji politička volja, Crna Gora može biti država u kojoj se standardi ne usvajaju samo deklarativno, već se žive i dosljedno primjenjuju u svakodnevicu svakog građanina.

Pristupačnost ne treba posmatrati kao izdvojeni, tehnički zahtjev ili teret, već kao šansu da oblikujemo društvo po mjeri svih – uključujući najranjivije. Uz jasnu viziju, međuresornu saradnju, kontinuiranu edukaciju stručnjaka i institucionalnu posvećenost, moguće je izgraditi ambijent u kojem je pristupačnost integrisana u sve javne politike – od urbanizma i obrazovanja do digitalnih servisa i zapošljavanja.

Ulaganje u pristupačnost nije trošak, već investicija u održivi razvoj, socijalnu pravdu i dugoročnu funkcionalnost društva. Kada projektujemo škole, domove zdravlja, kulturne ustanove ili gradski prevoz s mislima na sve korisnike – gradimo prostore koji ne diskriminišu, već osnažuju. Time ne doprinosimo samo osobama s invaliditetom, već i starijima, djeci, trudnicama, osobama sa privremenim povredama – svima koji barem u nekom trenutku života zavise od inkluzivnog okruženja.

Iskustva evropskih gradova koji su nosioci "Access City Award", poput Beča, Ljubljane ili San Kristobal de La Lagune, pokazuju da je moguće sistemski unaprijediti pristupačnost kada je to strateški prioritet. Njihove prakse nisu rezultat slučajnosti, već dugoročne politike koja razumije da istinska jednakost počinje uklanjanjem fizičkih, digitalnih i mentalnih barijera.

Crna Gora ima realnu priliku da iskoristi ovu fazu evropskih integracija za suštinsku transformaciju javnog prostora i načina razmišljanja. Vrijeme je da pristupačnost ne bude marginalna tema, već temelj svake politike razvoja. Vrijeme je da se resursi usmjere ka održivim rješenjima koja ne traže stalna naknadna prilagođavanja, već planiranje unaprijed – sa empatijom, stručnošću i odgovornošću.

Kroz dosljednu primjenu predloženih mjera, uz učenje od evropskih gradova koji su već napravili iskorak, Crna Gora ima priliku da postane lider inkluzivnosti u regionu. Više ne smije biti prostora za polovična rješenja, simbolične prilagodbe i izgovore. Vrijeme je da pristupačnost postane stvarna – za svakoga, svuda i uvijek.

